

Is Paulus de voorloper van de ‘herdoper’?

Tegen de miskennis van de Byzantijnse tekst.

Exegesewerkstuk Handelingen 18:24 - 19:9

opdracht aangeboden aan:

Drs. H.A.I. Stadhouders

Departement Religiewetenschap en Theologie

Universiteit Utrecht

als onderdeel van de cursus

GG-VBT100 Bacheloreindwerkstuk

W.H. van Dijk

3465179

2013-06-26 (Eindversie, versie 3.1)

Inhoudsopgave

Gebruikte afkortingen	3
Woord vooraf	4
0. Inleiding	5
1. Vertaling: <i>Handelingen 18:23 – 19:9</i>	6
2. Tekstkritiek:	
2.1 De twee lezingen van de variant in 19:4	9
2.2 De lezing van de variant in 19:5	16
3. Afbakening tekstgedeelte: <i>18:24 – 19:9</i>	19
4. Structuuranalyse: <i>19:1-7</i>	21
5. Concordantie onderzoek	23
6. Commentaar onderzoek	27
7. Theologische evaluatie en conclusie	30
Bibliografie	31
Bijlage 1	
Bijlage 2	

Gebruikte afkortingen

Bijbelboeken

1 Joh.	1 Johannes
1 Kor.	1 Korinthiërs
1 Petr.	1 Petrus
1 Thess.	1 Thessalonicensen
Gen.	Genesis
Ef.	Efeze
Ex.	Exodus
Hand.	Handelingen
Hebr.	Hebreeën
Jak.	Jakobus
Joh.	Johannes
Kol.	Kolossensen
Luk.	Lukas
Mark.	Markus
Matth.	Matthéüs
Num.	Numeri
Rom.	Romeinen
Tit.	Titus

Diversen

//	paralleltekst
cat.	categorie
ev	en verder
p	pagina
v	vers(nummer)
n. Chr.	na de geboorte van Christus
v. Chr.	voor de geboorte van Christus
vgl.	vergelijk

Bijbeluitgaven

HSV	Herziene Statenvertaling
NA	Nestle Aland
NBG-51	NBG-vertaling 1951
NBV	De Nieuwe Bijbelvertaling
NTG ²⁷	Novum Testamentum Graece, 27 ^e editie
TR	Textus Receptus
SV	Statenvertaling
WV-95	Willibrordvertaling, herziene editie 1995

Woord vooraf

Op deze plaats voorafgaand aan het werkstuk, wil ik wat ruimte geven voor een persoonlijke noot.

Half januari 2013 merkte docent H. Stadhouders op – tijdens een college nieuwtestamentisch Grieks – dat de tekst van Handelingen 19 een mooi onderwerp biedt voor de eindschrijft. Dit heb ik toen met beide handen aangegrepen en ik ben Stadhouders erkentelijk dat hij ook bereid was om commentaar te geven op de vertaling en op de conceptversie; alsook het beoordelen van de eindversie.

De hoofdrichting Theologie op de Universiteit van Utrecht wordt per juli 2013 opgeheven. Daarom heb ik het bacheloreindwerkstuk naar voren moeten halen in de studieplanning, want mogelijk zijn er in het volgende collegejaar geen docenten in Utrecht aanwezig die het werkstuk kunnen beoordelen. Nu moet ik zeggen dat dit voor mij in januari een groot probleem werd, omdat ik totaal niet wist waarover ik mijn eindwerkstuk zou moeten doen en wie dat zou moeten begeleiden. Enkele dagen vóór het genoemde college Grieks had ik mijn probleem in gebed bij de Heere neergelegd, en als ik ergens niet in geloof dan is dat in toeval.... het werd me toegeworpen (Matth. 6:33).

Met de hulp des Heeren heb ik met veel plezier aan dit werkstuk gewerkt, en uiteindelijk is het heel voorspoedig gegaan. Mijn wens is dat dit onderzoek ook tot zegen mag zijn voor anderen, en dat het uitnodigt tot verdere studie.

Waarder, juni 2013

W.H. van Dijk

0. Inleiding

Dit exegesewerkstuk is een onderzoek van het tekstgedeelte in Handelingen 18:24 – 19:9. Het betreft een perikoop over Apollos (in Efeze en Korinthe) en een perikoop over een ontmoeting tussen Paulus en twaalf discipelen (in Efeze). Deze twee perikopen hebben een nauwe betrekking op elkaar. In het algemeen wordt aangenomen dat de twaalf discipelen in Handelingen 19 door Paulus opnieuw worden gedoopt in de Naam van de Heere Jezus, omdat de doop van Johannes niet toereikend zou zijn.

M. Barth schrijft hierover: “Die Johannesjünger hätten in diesem Fall eine Wiedertaufe erfahren, und Paulus müßte mit Fug und Recht als ein Vorläufer der <<Wiedertäufer>> bezeichnet werden.”¹ Uit deze uitspraak is de titel van mijn werkstuk ontstaan: **‘Is Paulus de voorloper van de herdoper?’**

Om hier een goed antwoord op te vinden, is de centrale vraag in dit onderzoek als volgt geformuleerd:

‘Werden de twaalf discipelen in Efeze opnieuw door Paulus gedoopt in de Naam van de Heere Jezus, omdat de doop van Johannes niet toereikend zou zijn geweest?’

Om te beginnen is er in het eerste hoofdstuk, **‘1. Vertaling’**, een Nederlandse vertaling gemaakt waarbij de Griekse grondtekst staat afgedrukt. In voetnoten worden vertaalkritische zaken en vertaalkeuzes besproken. Ook is er bij het vertalen kritisch gekeken naar andere, bekende Bijbelvertalingen, waarbij de grootste afwijkingen – afwijkingen die invloed hebben op interpretatie van de tekst – eruit worden gelicht en in een voetnoot geplaatst, voorzien van commentaar. Dan komen we bij hoofdstuk **‘2. Tekstkritiek,’** dit hoofdstuk omvat een groot aandeel in het onderzoek. Hier wordt uitgebreid ingegaan op twee belangrijke tekstvarianten in Handelingen 19: Eén variant in vers 4 en één variant in vers 5. Bij de eerstgenoemde variant wordt gebruik gemaakt van het kritisch apparaat van Von Tischendorf, omdat de tekstkritische uitgave van Nestle Aland deze variant niet kent. Het werkstuk heeft zijn ondertitel te danken aan de argumenten die hier worden gegeven ‘tegen de miskenning van de Byzantijnse tekst.’ Vervolgens wordt in hoofdstuk **‘3. Afbakening’** een verantwoording gegeven voor het argument dat de twee genoemde perikopen betrekking op elkaar zouden hebben. In hoofdstuk **‘4. Structuuranalyse’** wordt de perikoop van Handelingen 19 onder de loep genomen, om met name in te zoomen op de directe rede van Paulus. Hoofdstuk **‘5. Concordantie onderzoek’** neemt een belangrijke plaats in om te onderzoeken wat er met bepaalde woorden en woordcombinaties wordt bedoeld. Hier wordt o.a. geprobeerd antwoord te krijgen op de vraag: Wat wordt er bedoeld met ‘de doop van Johannes?’ Vervolgens worden er in hoofdstuk **‘6. Commentaar onderzoek’** drie verschillende interpretaties weergegeven vanuit verschillende commentaren of studies: 1) De interpretatie van de ‘hoofdstroom’ – dat zijn de meeste moderne vertalingen en Bijbelcommentaren. 2) De interpretatie van Calvijn. 3) Een derde interpretatie. Het werkstuk, ofwel het totale onderzoek, wordt dan afgesloten met hoofdstuk **‘7. Theologische evaluatie en conclusie.’**

¹ M. Barth, *Die Taufe – ein Sakrament?, Ein exegetischer Beitrag zum Gespräch über die kirchliche Taufe*, Zurich: Evangelischer Verlag AG. Zollikon, 1951, p166.

1. Vertaling: *Handelingen 18:23 – 19:9*

Belangrijk is het om te vermelden dat de Griekse tekst weliswaar is overgenomen uit de 27e editie van Nestle Aland (NTG²⁷), maar dat de tekst in dit werkstuk op twee punten daarvan afwijkt:

- 1) Ten eerste is in 19:4 gekozen voor een lezing die niet wordt vermeld in de NTG²⁷ (ook niet in het kritisch apparaat!). De lezing wordt wél gevonden in het kritisch apparaat van Von Tischendorf.²
- 2) Ten tweede moet men bedenken dat de interpunctie berust op de interpretatie van de uitgever; nu is hier – tegen de ‘hoofdstroom’ in – een wijziging aangebracht in de interpunctie van de NTG²⁷:
 - Aan het einde van 19:4 is de punt (.) uit de NTG²⁷ veranderd in een komma (,),
 - Aan het einde van 19:5 is de komma (,) uit de NTG²⁷ veranderd in een punt (.).

De derde zendingsreis van Paulus

18 23 En nadat hij *daar*³ enige tijd geweest was, ging hij weg, en reisde achtereenvolgens door de landstreek Galatië en Frygië, en hij versterkte al de discipelen.

Καὶ ποιήσας χρόνον τινὰ ἐξῆλθεν διερχόμενος καθεξῆς τὴν Γαλατικὴν χώραν καὶ Φρυγίαν, ἐπιστηρίζων πάντας τοὺς μαθητάς.

Apollos in Efeze en in Korinthe

24 En een Jood, Apollos genaamd, Alexandrijn van geboorte, een welsprekend⁴ man, kwam aan in Efeze, machtig⁵ als hij was in de Schriften.

Ἰουδαῖος δὲ τις Ἀπολλῶς ὀνόματι, Ἀλεξανδρεὺς τῷ γένει, ἀνὴρ λόγιος, κατήντησεν εἰς Ἔφεσον, δυνατὸς ὢν ἐν ταῖς γραφαῖς.

25 Hij was onderwezen in de weg van de Heere⁶ en, vurig van geest, sprak hij en leerde nauwgezet de zaken⁷ over Jezus, terwijl hij alleen wist van de doop van Johannes.⁸

οὗτος ἦν κατηχημένος τὴν ὁδὸν τοῦ κυρίου καὶ ζέων τῷ πνεύματι ἐλάλει καὶ ἐδίδασκεν ἀκριβῶς τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἐπιστάμενος μόνον τὸ βάπτισμα Ἰωάννου.

26 En hij begon vrijmoedig te spreken in de synagoge. En nadat Priscilla en Aquila hem gehoord hadden, namen zij hem bij zich en zetten hem nauwkeuriger de weg van God uiteen.

οὗτός τε ἤρξατο παρρησιάζεσθαι ἐν τῇ συναγωγῇ. ἀκούσαντες δὲ αὐτοῦ Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας προσελάβοντο αὐτὸν καὶ ἀκριβέστερον αὐτῷ ἐξέθεντο τὴν ὁδὸν [τοῦ θεοῦ].

² Zie Bijlage 1. In hoofdstuk ‘2. Tekstkritiek’(p9) kom ik hier uitgebreid op terug.

³ Schuingedrukte woorden staan niet in de Griekse tekst. Ze zijn toegevoegd om de leesbaarheid te verbeteren.

⁴ Of: ‘man van het woord’, of: ‘geleerd man’. λόγιος is afgeleid van ὁ λόγος: ‘het woord’.

⁵ Of: ‘goed doorkneed’. “well-versed”, F.W. Danker, *A GREEK ENGLIS-LEXICON of the NEW TESTAMENT*, 3th edition, Chicago: The University of Chicago Press, 2004, p264.

⁶ Of: ‘Heer’ (κύριε), de extra -e- drukt majesteit uit en eerbied.

⁷ Of: ‘de dingen’ (vgl. 19:8).

⁸ τὸ βάπτισμα Ἰωάννου: ‘de doop van Johannes’ wordt door de NBV vertaald als: ‘de doop zoals Johannes die had verricht’. De NBV heeft niet letterlijk vertaald, zodat deze vrije vertaling impliceert dat de doop van Johannes een andere doop zou zijn geweest dan de doop die bediend wordt door bijvoorbeeld Paulus of een andere dienstknecht van God.

27 En toen hij wilde doorreizen naar Achaia, schreven de broeders een aanbevelingsbrief⁹ aan de discipelen hem te ontvangen; en hij heeft, na te zijn aangekomen, veel hulp geboden aan degenen die geloofden door de genade;¹⁰

βουλομένου δὲ αὐτοῦ διελθεῖν εἰς τὴν Ἀχαΐαν, προτρεψάμενοι οἱ ἀδελφοὶ ἔγραψαν τοῖς μαθηταῖς ἀποδέξασθαι αὐτόν, ὃς παραγενόμενος συνεβάλετο πολὺ τοῖς πεπιστευκόσιν διὰ τῆς χάριτος·

28 want hij weerlegde¹¹ de Joden krachtig in het openbaar, door uit al¹² de Schriften te bewijzen, dat Jezus de Christus is.

εὐτόνως γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις διακατηλέγχετο δημοσίᾳ ἐπιδεικνὺς διὰ τῶν γραφῶν εἶναι τὸν χριστὸν Ἰησοῦν.

Paulus in Efeze

19 1 En het geschiedde, toen Apollos in Korinthe was, dat Paulus, nadat hij de hoger gelegen delen van het land was doorgereisd, in Efeze aankwam en enige discipelen vond,

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν Ἀπολλῶ εἶναι ἐν Κορίνθῳ Παῦλον διελθόντα τὰ ἀνωτερικὰ μέρη [κατ]ελθεῖν εἰς Ἔφεσον καὶ εὐρεῖν τινὰς μαθητὰς

2 en hij zei tot hen: “Hebt u de Heilige Geest ontvangen nadat¹³ u gelooft hebt?” En zij¹⁴ zeiden tegen hem: “Integendeel, wij hebben zelfs niet gehoord dat er een Heilige Geest is.”

εἶπέν τε πρὸς αὐτοῦς· εἰ πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες; οἱ δὲ πρὸς αὐτόν· ἄλλ’ οὐδ’ εἰ πνεῦμα ἅγιον ἔστιν ἠκούσαμεν.

3 En hij zei: “Waarin¹⁵ bent u dan gedoopt?” En zij zeiden: “In de doop van Johannes.”

εἶπέν τε· εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε; οἱ δὲ εἶπαν· εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα.

⁹ Letterlijk: ‘met de aansporing’ of ‘aansporende’, vgl. WV-95. Verschillende andere vertalingen (SV; HSV; NBG-51) voegen hier ‘hem’ toe, zodat de interpretatie is dat de discipelen Apollos aanspoorden. De NBV laat in zijn vertaling beide interpretaties zien: “[...] moedigden de leerlingen hem aan en gaven een brief mee [...]”.

¹⁰ De Griekse woordvolgorde laat zien dat Apollos hulp heeft geboden aan ‘degenen die geloofden door de genade’, en niet zoals de NBV en de NGB-51 hebben vertaald dat Apollos door de genade een grote steun bleek te zijn voor de gelovigen.

¹¹ Of: ‘overtuigde’; of: ‘overstelpde met argumenten’. “*confute, overwhelm in argument* τινί”, Danker, p229.

¹² διά + genitivus: ‘door (heen)’ = ‘door de Schriften heen’; of: ‘door (middel van)’. J. Nuchelmans e.a., *Kleinie Griekse grammatica*, 20e druk, 6e oplage, Uitgeverij Paul Brand, 1997, p106.

¹³ Of: ‘toen’. πιστεύσαντες (‘gelovende’) is een aoristus predicatieve bepaling en zou vertaald kunnen worden als een ingressieve aoristus: “de spreker (schrijver) richt zijn aandacht op het beginpunt van de handeling”, Nuchelmans e.a., p109. Maar verreweg in de meeste gevallen gaat de handeling van de aoristus predicatieve bepaling vóóraf aan de persoonsvorm, P.M. Hensels, *Nieuwtestamentisch Grieks Een beknopte grammatica*, Bussum: Coutinho, 2008, p246. Als we letten op de context dan past het laatst genoemde hier heel goed omdat in v6 duidelijk sprake is van de extra-ordinaire zichtbare gaven van de Heilige Geest zoals profeteren en spreken met vreemde talen, en omdat een waar geloof wel degelijk mogelijk is zonder deze buitengewone gaven van de Heilige Geest te hebben ontvangen, heb ik vertaald met ‘nadat’ (vgl. 18:23;26; 19:5;6).

¹⁴ Lidwoord gevolgd door δέ aan het begin van de zin fungeert soms als pers. vnw. Hensels, p70. (Vgl. 19:3).

¹⁵ Of: ‘Waardoor’; of ‘Waarmee’. εἰς prep. w. acc.: “**9. Marker of instrumentality, by, with** [...] Ac 7:53”. Danker, p291. De NBV heeft vertaald met: ‘Hoe zijn jullie dan gedoopt?’ Dat wekt de indruk alsof de manier van dopen van belang zou zijn geweest. R. Pervo geeft nog een andere mogelijkheid, hij merkt op dat εἰς τί het zelfst. naamw. ὄνομα verondersteld: ‘in wiens naam?’ De ‘naam’ heeft macht, en gedoopt worden ‘in de naam’ van iemand brengt de dopeling in relatie met de drager van die naam (vgl. 1 Kor. 1:13-15). “Those who claimed baptism in the name of John would be acknowledging the Baptizer as a savior.” R. Pervo, *Acts A Commentary, A Critical and Historical Commentary on the Bible [Hermeneia]*, Minneapolis: Fortress Press, 2009, p468.

4 Daarop zei Paulus: “Johannes heeft wel¹⁶ gedoopt een doop van bekering, terwijl¹⁷ hij tot het volk¹⁸ zei dat zij moesten¹⁹ geloven in Degene²⁰ Die na hem kwam, dat is in Jezus,²¹

εἶπεν δὲ Παῦλος· Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν βάπτισμα μετανοίας τῷ λαῷ λέγων εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ’ αὐτὸν ἵνα πιστεύσωσιν, τοῦτ’ ἔστιν εἰς τὸν Ἰησοῦν,

5 maar nadat zij *dat dus* gehoord hadden werden zij gedoopt in de Naam van de Heere Jezus.”²²

ἀκούσαντες δὲ ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ.

6 En nadat Paulus hen de handen opgelegd had, kwam de Heilige Geest op hen; en zij spraken met *vreemde* talen²³ en profeteerden.

καὶ ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Παύλου [τὰς] χεῖρας ἦλθε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ’ αὐτούς, ἐλάλουν τε γλώσσαις καὶ ἐπροφήτευον.

7 En het totaal²⁴ van de mannen was ongeveer twaalf.

ἦσαν δὲ οἱ πάντες ἄνδρες ὡσεὶ δώδεκα.

8 En na de synagoge te zijn binnengegaan, sprak hij drie maanden lang vrijmoedig in overtuigende gesprekken²⁵ aangaande de zaken van het Koninkrijk van God.

Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν συναγωγὴν ἐπαρρησιάζετο ἐπὶ μῆνας τρεῖς διαλεγόμενος καὶ πείθων [τὰ] περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ.

9 Maar toen sommigen verhard werden en ongehoorzaam waren, terwijl ze kwaadspraken van de weg *van de Heere* ten aanhoren van de menigte, verwijderde hij zich van hen en zonderde de discipelen af, terwijl hij dagelijks gesprekken voerde²⁶ in de school van Tyrannus.

ὡς δὲ τινες ἐσκληρύνοντο καὶ ἠπεῖθον κακολογοῦντες τὴν ὁδὸν ἐνώπιον τοῦ πλήθους, ἀποστὰς ἀπ’ αὐτῶν ἀφώρισεν τοὺς μαθητὰς καθ’ ἡμέραν διαλεγόμενος ἐν τῇ σχολῇ Τυράννου.

¹⁶ μὲν... δὲ, “**marker of correlation**, w. other particles – (a) introducing a concessive clause, followed by another clause w. an adversative particle [...] the contrast is to be emphasized in the second clause, often with *but*.” Danker, p629. Dit woord wordt niet gevonden in de tekst van de NTG²⁷. Zie verder ‘**2. Tekstkritiek**’, p9 .
¹⁷ λέγων = ‘zeggende’. Dit is een praesens predicatieve bepaling: de handeling vindt gelijktijdig plaats met de persoonsvorm, Hensels, p244. Vandaar dat ik heb vertaald met ‘terwijl’. Hoogstwaarschijnlijk is hier sprake van een iteratief praesens: “de handeling geschiedt of geschiedde volgens de spreker (schrijver) herhaaldelijk [...]”, Nuchelmans e.a., p109. (vgl. 19:9).

¹⁸ Of: ‘de menigte.’

¹⁹ ἵνα + coniunctivus als omschrijving van een imperativus. Hensels, p244.

²⁰ Waar het duidelijk is dat het gaat om verwijzingen naar God de Vader, Jezus Christus en de Heilige Geest gebruik ik, in navolging van de Statenvertaling, de z.g. ‘eerbiedskapitaal’: een hoofdletter om aan te geven dat een woord naar God verwijst.

²¹ In de NTG²⁷ eindigt dit vers met een punt (.). Deze interpunctie berust op de interpretatie van de uitgever en daarom heb ik deze punt (.) met vrijmoedigheid gewijzigd in een komma (,) vanwege μὲν... δὲ. Zie voetnoot 16.

²² In de NTG²⁷ eindigt dit vers met een komma (,), deze heb ik gewijzigd in een punt (.) (vgl. voetnoot 21). Tegen de ‘hoofdstroom’ in wijkt de directe rede van Paulus hier af. Zie hoofdstuk ‘**2. Tekstkritiek**’, p9-15.

²³ “**3. An utterance outside the normal patterns of intelligible speech and therefore requiring special interpretation, ecstatic language, ecstatic speech, tongue** [...] 1 Cor 14:1-27; 39; [...] Ac 10:46; 19:6”, Danker, p201.

²⁴ Attributieve plaatsing van πάντες tussen lidwoord en zelfst. nw.: “πᾶς and πάντες stand attributively betw. art. and noun, when the noun is regarded as a whole, in contrast to its individual parts [...]”, Danker, p784.

²⁵ διαλεγόμενος en πείθων (‘converseren’ en ‘overtuigen’): Dit geeft één idee weer in twee begrippen, daarom is vertaald met: spreken ‘in overtuigende gesprekken.’

²⁶ Of: ‘discussieerde’.

2. Tekstkritiek: 19:4 en 5

In dit hoofdstuk wil ik twee varianten bespreken. Eén variant in 19:4 en één variant in 19:5.

2.1 De twee lezingen van de variant in 19:4

2.1.1 Beschrijving van de variantlezingen en de lijst van de getuigen op basis van het kritisch apparaat van Von Tischendorf.²⁷

De Textus Receptus (TR)²⁸ kent in 19:4 een andere lezing dan de NTG²⁷. De lezing van de Textus Receptus wordt niet eens vermeld (!) in het kritisch apparaat van de NTG²⁷. Daarom maak ik hier gebruik van het tekstkritisch apparaat van Von Tischendorf; hij kent beide variantlezingen wel en noemt de bijhorende tekstgetuigen.

Beschrijving van lezing 1:

Lezing 1 kent dezelfde tekst zoals die ook in de NTG²⁷ staat afgedrukt (inclusief de interpunctie), dit is dus ‘pro tekst’ en ziet er als volgt uit:

“Ἰωάννης ἐβάπτισεν βάπτισμα μετανοίας τῷ λαῷ λέγων [...] τοῦτ’ ἔστιν εἰς τὸν Ἰησοῦν. ἀκούσαντες δὲ ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, καὶ ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Παύλου [τάς] χειρας [...].”

De vertaling luidt dan als volgt: “‘Johannes heeft gedoopt een doop van bekering, terwijl hij tot het volk zei [...] dat is in Jezus.’ En nadat zij *dat* gehoord hadden werden zij gedoopt in de Naam van de Heere Jezus, en nadat Paulus hen de handen opgelegd had [...]”²⁹

Beschrijving van de belangrijkste tekstgetuigen³⁰:

- Ⲙ** Majuskel **Ⲙ** is de zogeheten Codex Sinaiticus. Deze codex wordt gedateerd in de 4^e eeuw en werd volgens Aland overschat door Von Tischendorf. Volgens Aland is deze codex namelijk ondergeschikt aan Majuskel **B**, waarmee deze codex (en met papyri **P**⁷⁵) de Alexandrijnse tekst representeren. De codex wordt door Aland geplaatst in cat. I.
- A** Majuskel **A** is de zogeheten Codex Alexandrinus en wordt gedateerd in de 5^e eeuw. De codex wordt in cat. I geplaatst.
- B** Majuskel **B** is de zogeheten Codex Vaticanus en wordt gedateerd in de 4^e eeuw. Het is een complete Bijbel met een paar lacunes. De herkomst en vroege historie is onbekend. Majuskel **B** is volgens Aland de belangrijkste van de uncialen. De codex wordt in cat. I geplaatst.
- D** Majuskel **D** is de zogeheten Codex Bezae (D05) en wordt gedateerd in de 5^e eeuw. Deze codex is tweetalig: Grieks-Latijns. Het is de belangrijkste getuige voor de “Westerse tekst.” Volgens

²⁷ Zie Bijlage 1.

²⁸ TR, *H KAINH ΔΙΑΘΗΚΗ, The New Testament, The Greek text underlying the English Authorised Version of 1611*, London: Trinitarian Bible Society (TBS), p259.

²⁹ Net zoals de meeste moderne vertalingen heb ik deze lezing hier zo vertaald dat de directe rede van Paulus stopt aan het einde van v4. Echter, het is bij deze lezing ook mogelijk dat de directe rede van Paulus pas stopt aan het einde van v5. Zie ‘**2.1.3 Interne Tekstkritiek: Evaluatie op basis van interne criteria**’, p13.

³⁰ K. Aland & B. Aland, *THE TEXT of the NEW TESTAMENT*, Cambridge 1995, p107-110.

Aland zou Codex Bezae de meest betwistbare getuige zijn van de nieuwtestamentische unicalen: “When D supports the early tradition the manuscript has a genuine significance, but it [...] should be examined most carefully when it opposes the early tradition.”³¹ Verder schrijft Aland dat de toevoegingen, weglatingen en veranderingen in de tekst de hand van een betekenisvolle theoloog zou verraden en plaatst de codex in cat. IV.

J. van Eck schrijft ook dat er wordt gespeculeerd over de verhouding tussen de “Westerse tekst” en de Alexandrijnse tekst: “Gaan ze beide op Lucas terug of is een van de twee van een latere bewerker afkomstig? Is de westerse tekst een bewerking van de Alexandrijnse of is het juist andersom?”³² B. Metzger laat in zijn commentaar verschillende hypothesen zien.³³

Beschrijving van lezing 2:

Lezing 2 kent een extra woordje: ‘μὲν’, dit is dus ‘contra tekst’ en ziet er als volgt uit:

Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν βάπτισμα μετανοίας τῷ λαῷ λέγων [...] ἀκούσαντες δὲ ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ.³⁴

De vertaling luidt dan: “Johannes heeft wel gedoopt een doop van bekering, terwijl hij tot het volk zei [...] maar nadat zij *dat dus* gehoord hadden werden zij gedoopt in de Naam van de Heere Jezus.”

Beschrijving van de belangrijkste tekstgetuigen³⁵:

E Majuskel **E** is de zogeheten Codex Laudianus (E08) en wordt gedateerd in de 6^e eeuw. Deze codex is tweetalig: Grieks-Latijns, en wordt in cat. II geplaatst.

H Majuskel **H** is de zogeheten Codex Mutinensis (H014) en wordt gedateerd in de 9^e eeuw. Het teksttype van dit manuscript is van het Byzantijnse teksttype en wordt geplaatst in cat. V.

L Majuskel **L** is de zogeheten Codex Angelicus (L020) en wordt gedateerd in de 9^e eeuw. Het teksttype van dit manuscript is ook van het Byzantijnse teksttype en wordt geplaatst in cat. V.

P Majuskel **P** is de zogeheten Codex Porphyrianus (P025). De tekst wordt in cat. V geplaatst.

syrP Hier wordt een Syrische vertaling aangedragen. Von Tischendorf gebruikt deze notatie om aan te geven dat het gaat om de Harkleaanse editie.³⁶ De Harkleaanse editie dateert uit de 7^e eeuw en de tekst wordt gekarakteriseerd door het ‘slavisch’ overzetten van de Griekse tekst, daarom is het een goede bruikbare vertaling voor de tekstkritiek “because here (in contrast to all other Syriac versions) it is possible to reconstruct in detail the Greek exemplar followed by the translator.”³⁷ Het teksttype is overwegend van het Koine type.

³¹ Aland & Aland, p110.

³² J. van Eck, *Handelingen. De wereld in het geding, [CNT]*, 4e druk, Kampen: Kok, 2011, p13.

³³ B.M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, corr. ed., London: United Bible Societies, 1975, p259ev.

³⁴ Vanwege de correlatie (μὲν... δὲ) heb ik de interpunctie hier ook aangepast; zie voetnoten op Hand. 19:4 en 5 bij hoofdstuk ‘1. Vertaling’, p8.

³⁵ Aland & Aland, p110-113; 197-199; 250-251.

³⁶ Bibleworks 8.0. Opmerking: Dit in tegenstelling tot het tekstkritisch apparaat van de NTG²⁷, die gebruikt de notatie ^P om aan te geven dat het om de Peshitta zou gaan.

³⁷ Aland & Aland, p199.

2.1.2 Externe Tekstkritiek: Evaluatie van de waarde van de getuigen voor de variantlezingsen.

Het gaat hier om een ‘positief apparaat’, want er worden zowel tekstgetuigen gegeven die dezelfde lezing kennen als de NTG²⁷ (pro txt), als tekstgetuigen die een andere lezing kennen (contra txt).

Lezing 1:

Voor deze lezing zijn er een groot aantal getuigen gevonden met goede papieren. Het zijn ook oude getuigen die met name vanwege de hoge leeftijd door Aland hoog worden gewaardeerd, zoals de Majuskels: **8**; **A**; **B**, (allen cat. I). Alledrie representeren deze hooggewaardeerde majuskels het Alexandrijnse teksttype. Daarnaast kent Majuskel **D** – die de belangrijkste getuige is voor de “Westerse tekst” – deze lezing ook.

Volgens G. van de Brink zou het feit dat er twee van de drie verschillende teksttypes getuigen voor deze lezing, voor Von Soden al voldoende bewijs zijn geweest om te kiezen voor deze variantlezing.³⁸ Deze denkwijze bestempelt hij dan ook terecht als te simplistisch, maar het laat wel iets zien hoe men destijds is begonnen met de tekstkritiek.

Lezing 2:

Deze lezing wordt gevonden in een aantal niet heel oude manuscripten van het Byzantijnse teksttype, een teksttype dat door Aland laag wordt gewaardeerd. Alleen Majuskel **E** heeft volgens hem een redelijk hoge waarde (cat. II).

Waarom worden de handschriften die van het Byzantijnse teksttype zijn, zo laag gewaardeerd door Aland? Aland die vandaag de dag door de overgrote meerderheid van de geleerden wordt gezien als dé huidige stand van de wetenschap. Bijna alle moderne Bijbelvertalingen en Bijbelcommentaren zijn gebaseerd op de tekstkritische uitgave van Nestle-Aland (NA).

Tijdens een college Grieks merkte H. Stadhouders ook op, dat het best vreemd is, dat de meeste geleerden het met elkaar eens zijn over de uitgave van Nestle Aland: Als heel veel geleerden het allemaal ergens over eens zijn, dan is dat onnatuurlijk, dan moet je op je hoede zijn; meestal zijn geleerden het niet met elkaar eens. Zo schrijft Van de Brink dat veel van de ‘resultaten’ van de hedendaagse tekstkritiek “wel eens op theorieën en vooronderstellingen berusten, die onvoldoende geverifieerd zijn, maar die niemand graag wil aanvechten, omdat men daarmee het risico loopt zich buiten het officiële wetenschappelijke circuit te plaatsen.”³⁹

³⁸ G. van de Brink, *Van Koine tot canon*, Zoetermeer: Boekencentrum, 1995, p108.

³⁹ Van de Brink, p65.

Samengevat komt het er op neer dat variantlezing 1 gesteund wordt door twee verschillende teksttypes, het Alexandrijnse en het “Westerse” teksttype, en heeft volgens Aland zeer hooggewaardeerde tekstgetuigen. Tegen variantlezing 2 die gesteund wordt door één teksttype, het Byzantijnse teksttype, en heeft volgens Aland laag tot zeer laag gewaardeerde tekstgetuigen.

Maar dan wil ik nog een keer aangeven dat de laatst genoemde lezing ook wordt gevonden in de Textus Receptus (waarschijnlijk via Majuskel E), en het verbaast mij dan zeer dat deze variant niet wordt vermeld in het kritisch apparaat van de NTG²⁷! Aland schrijft namelijk in zijn boek dat er in de 19^e eeuw een ware ‘veldtocht’, een ‘oorlog’ is begonnen tegen de Textus Receptus door Karl Lachmann (1793-1851), professor in de filosofie. Zijn slogan luidde: “Down with the late text of the Textus Receptus, and back to the text of the early fourth-century church!”⁴⁰ Deze slogan formuleerde volgens Aland hét doel voor de generaties die volgde.

Als je van zo’n felle strijd hoort, dan verwacht je toch op zijn minst dat elke verandering die wordt gedaan ten opzichte van de tekst in de Textus Receptus, tenminste in het kritisch apparaat van de tekstkritische uitgave van de Nestle Aland aanwezig zal zijn. Want door het schrappen van teksten verdwijnen bepaalde zaken geheel uit het gezichtsveld.

Over het gebruikelijke argument dat tegen het Byzantijnse teksttype wordt gegeven – dat dit teksttype alleen maar wordt gevonden in jongere manuscripten – schrijft J. van Bruggen: “This argument, however, does not say anything as such. One must prove that the text-form in these manuscripts is also of later date.”⁴¹ Want een jong manuscript kan echter een heel oud teksttype weergeven. Het feit dat de Byzantijnse tekst al werd gebruikt in de 4^e eeuw als een normale tekst, bewijst al dat het van een veel vroegere datum moet zijn. M. Robinson sluit hierbij aan, hij schrijft dat het een algemene misvatting is dat de oudere getuigen, de eerdere en meer gezaghebbende tekst zouden weergeven “but since a relatively recent manuscript may have been copied from a very ancient exemplar, the argument from age alone is fallacious.”⁴²

Tenslotte noem ik M. Watts, hij schrijft dat het Byzantijnse teksttype is verbonden met de stad Antiochië in Syrië. Paulus is elk van zijn zendingsreizen vanuit deze stad begonnen.⁴³ Ook andere apostelen, onder wie de apostel Petrus (Gal 2:11-12), bezochten deze plaats. En na de val van Jeruzalem in 70 n. Chr., werd deze stad “het ware, onbetwiste centrum van het christendom. Een tekst die uit Antiochië kwam, zal de tekst zijn geweest die was goedgekeurd door de apostelen en de vroege christelijke kerk.”⁴⁴ Het Alexandrijne teksttype kwam oorspronkelijk uit Alexandrië, in Egypte: “*De Schrift geeft geen aanwijzing, dat er ooit apostelen in die streken aanwezig waren, maar de kerkgeschiedenis onthult, dat daar veel beruchte kettters woonden en onderwezen, inclusief gnostici als*

⁴⁰ Aland & Aland, p11.

⁴¹ J. van Bruggen, *The ancient text of the New Testament*, Kampen, 1976, p13-14.

⁴² D.A. Black, *Rethinking New Testament TEXTUAL CRITICISM*, Grand Rapids: Baker Academic, 2002, p135.

⁴³ Hand. 13:1-3; 15:35-36; 18:22-23.

⁴⁴ M. H. Watts, *De HEERE gaf Zijn WOORD, Een onderzoek naar de geschiedenis van de tekst van de Bijbel*, London: Trinitarian Bible Society, 2011, p27-28.

Basilides, Isidorus, en Valentinus. Alles wat uit die plaats komt, moet met enige argwaan worden bekeken.”⁴⁵ De argumenten van Watts lijken mij waardevol omdat ze in principe antwoord geven op de vraag: Wat zegt de Schrift zelf – weliswaar indirect – over de genoemde teksttypes? Als we naar ons tekstgedeelte kijken zouden we ons kunnen afvragen: Waarom moest Apollos nog nader onderwezen worden door Priscilla en Aquila? Omdat hij was onderwezen in Alexandrië?⁴⁶

Conclusie externe tekstkritiek van de variantlezingen in Handelingen 19:4

Als we de gedachtegang van Aland aanhouden, dan zou lezing 1 verreweg de beste papieren hebben. Maar vanwege de eenzijdigheid van Aland, de tegenargumenten die er zijn op de kritiek die men heeft op de Byzantijnse tekst en de argumenten die juist pleiten vóór de Byzantijnse tekst, dan zal de interne kritiek de doorslag moeten geven om een goede keuze te kunnen maken uit de twee variantlezingen.

2.1.3 Interne Tekstkritiek: Evaluatie op basis van interne criteria.

Lezing 1:

Hoewel het gebruikelijk is dat een zelfstandig partikel $\delta\epsilon$ een afzonderlijk tekstgedeelte inluit, toch is het mogelijk dat ook bij deze lezing de directe rede van Paulus bestaat uit het geheel van v4 en v5. Het partikel $\delta\epsilon$ kan namelijk worden gezien als een markering met een toegevoegde relatie.⁴⁷ Maar om de gangbare interpretatie van de ‘hoofdstroom’ weer te geven – dat zijn de meeste moderne vertalingen en Bijbelcommentaren die op deze variantlezing zijn gebaseerd – heb ik deze lezing ik zo vertaald dat de directe rede van Paulus al stopt aan het einde van v4.

Stilistisch gezien zou deze lezing goed passen in de tekst. Van Eck schrijft dat het begin van v5: $\acute{\alpha}\kappa\omicron\upsilon\sigma\alpha\nu\tau\epsilon\varsigma\ \delta\epsilon$ (‘En nadat zij *dat* gehoord hadden’) bij Lukas zo’n gangbare wending is als overgang van gesproken woord naar de reactie daarop, en het hier zó natuurlijk klinkt, “dat het wel heel geforceerd is om de directe rede hier tot het einde van 5 te laten doorlopen.”⁴⁸ Om dit te bewijzen noemt hij een aantal teksten uit Handelingen.⁴⁹ De genoemde constructie komt inderdaad vaker voor in Handelingen, maar ik wil wel opmerken dat het gebruik van een participium – van het werkwoord $\acute{\alpha}\kappa\omicron\upsilon\omega$ – in combinatie met $\delta\epsilon$ zeer zeker niet typisch iets is van Lukas, zoals Van Eck dat beweert. Dit komt namelijk ook regelmatig voor in Matthéüs, Markus en Johannes.⁵⁰ Daarnaast is uit de context van de teksten die Van Eck noemt overduidelijk op te maken hoe er vertaald moet worden, terwijl dit nu juist iets is wat in onze tekst niet op de eerste oogopslag te zien is.

⁴⁵ Watts, p29-30.

⁴⁶ Hand. 18:24-26.

⁴⁷ “**a marker with an additive relation, with possible suggestion of contrast, at the same time**”. Danker, 213. (Vgl. Tit. 1:1).

⁴⁸ Van Eck, p414.

⁴⁹ Hand. 2:37; 7:54; 11:18; 17:32; vgl. ook 5:33; 13:48.

⁵⁰ Matth. 2:3,9,33; 4:12; 8:10; 19:25; Mark. 6:16; 10:41; 14:11; Joh. 8:9; 11:4; etc.

Net als Van Eck pleit C. Barret er ook voor om de directe reden te laten stoppen aan het eind van v4. Volgens hem zouden de *αὐτοῖς* in v6 degenen zijn die in v5 gedoopt worden: “Those who heard and were baptized were the *αὐτοῖς* on whom Paul laid his hands, the *αὐτούς* on whom the Spirit came (v.6), the group of men who numbered about twelve (v.7).”⁵¹ Ik vraag mij dan af waarom de *αὐτοῖς* van v6 persé degenen zouden moeten zijn die in v5 worden gedoopt. Waarom zijn het niet gewoon de *αὐτούς* waartegen Paulus spreekt in v2 en dus de *οἱ* die Paulus antwoordden in v3?⁵²

Lezing 2:

Kenmerkend voor deze lezing is het extra woordje *μὲν*, en dan zijn er twee basismogelijkheden:⁵³

- I. Het wordt correlatief gebruikt samen met andere partikels,
- II. Óf het wordt zelfstandig gebruikt als markering van een tegenstelling of continuering zonder uitdrukkelijke correlatie, vaak in anacolutha.⁵⁴

Als we beginnen met mogelijkheid II – dus het zelfstandig gebruik van *μὲν* (niet correlatief) – wat moet je dan met dit woordje? Vertalen met ‘inderdaad’? Of maar helemaal niet vertalen?

De schrijvers van de Studiebijbel Nieuwe Testament (SBNT) laten deze variantlezing ook zien, maar ze gaan ervan uit dat de directe rede van Paulus al stopt aan het einde van v4. Zij vertalen *μὲν* als ‘wel’, maar zeggen er verder niets over. Stilzwijgend kozen zij dus voor mogelijkheid II. Vervolgens merken zij bij v5 op dat dit het enige vers zou zijn in het hele Nieuwe Testament “waarin uitdrukkelijk sprake is van een opnieuw dopen (in het overeenkomstige geval van Apollos kunnen we dit slechts vermoeden).”⁵⁵ Waarschijnlijk hebben de schrijvers van de SBNT zich hier teveel laten (mis)leiden door een verkeerde vooronderstelling,⁵⁶ want volgens hen zou de doop van Johannes voorlopig zijn geweest en van een tijdelijke aard etc.

Dan mogelijkheid I, daar kunnen we wat mee, want aan het begin van v5 vinden we het partikel *δὲ*. Dan wordt hier door *μὲν* een toegevende zinsnede geïntroduceerd, gevolgd door een andere zinsnede die begint met het adversatieve partikel *δὲ*. Deze constructie geeft aan dat v4 en v5 onderling van elkaar afhankelijk zijn en zo samen de directe rede van Paulus vormen. Het is hier dus onmogelijk dat de directe rede van Paulus stopt aan het einde van v4. Het blijft weliswaar een moeilijke lezing, maar van de twee genoemde basismogelijkheden is dit de de meest plausibele.⁵⁷

⁵¹ C.K. Barret, *Acts 15-28, International Critical Commentary [ICC]*, London: T&T Clark LTD, 2006, p897.

⁵² Zie de **lichtblauw gearceerde** woorden in hoofdstuk ‘4. Structuuranalyse’, p21.

⁵³ Danker, p629-630.

⁵⁴ Een anacoluthon is een rethorisch middel dat kan worden gedefinieerd als een soort “break off in a sentence into an unexpected way”. <http://en.wikipedia.org/wiki/Anacoluthon> (2013-06-13). (Vgl. Rom. 1:8; 3:2; 1 Kor. 11:18; Jak. 3:17).

⁵⁵ J.C. Bette, G. van den Brink e.a., *De Handelingen der Apostelen, Studiebijbel [SBNT]*, deel 6, Soest: In de Ruimte, 1990, p579-581.

⁵⁶ Zie hoofdstuk ‘5. Concordantie onderzoek’, p23-26.

⁵⁷ Zie hoofdstuk ‘4. Structuuranalyse’, p21-22.

Letten we tenslotte op het gebruik van $\mu\epsilon\nu \dots \delta\epsilon$ in correlatieve zinsnedes, dan is het opmerkelijk dat deze constructie het vaakst wordt gevonden in de vier beschrijvingen van het Evangelie en Handelingen der Apostelen.⁵⁸ En met name Lukas gebruikt deze constructie vaak om twee zinsnedes aan elkaar te verbinden.⁵⁹

Conclusie interne tekstkritiek van de variantlezingen in Handelingen 19:4

Beide lezingen passen goed in de tekst, het is goed Grieks. Bij beide lezingen is het mogelijk om zo te vertalen dat de directe rede van Paulus bestaat uit v4 en v5 samen. Maar van beide lezingen kan niet worden gezegd dat de directe rede van Paulus al stopt aan het einde van v4, omdat dat een probleem oplevert bij lezing 2.

Lezing 2 is daarom met recht de 'lectio difficilior potior' ofwel de moeilijkere lezing. Dat pleit ervoor dat lezing 2 de gezaghebbende lezing is, want het is makkelijker te verklaren dat het woordje $\mu\epsilon\nu$ is weggepoetst, dan dat verklaard kan worden dat het woordje $\mu\epsilon\nu$ is ingevoegd. Simpel gezegd: redactionele wijzigingen zijn meestal bedoeld om problemen 'op te ruimen' in plaats van problemen te introduceren.

Tenslotte zien we dat Lukas de constructie, die gegeven wordt door lezing 2, vaker gebruikt.

2.1.4 Oordeel waarin met externe en interne criteria rekening wordt gehouden.

Als ik de gedachtegang van Aland zou volgen dan zal hij hoogstwaarschijnlijk op basis van de externe kritiek kiezen voor variantlezing 1, want deze lezing zien we ook terug in de uitgave van de NTG²⁷.

Maar vanwege de argumenten tegen de miskenning van de Byzantijnse tekst zal de interne kritiek zwaarder wegen en dan kunnen we met redelijk grote zekerheid zeggen dat variantlezing 2 de meest oorspronkelijke en dus gezaghebbende lezing is.

⁵⁸ Hand. 1:5; 11:16; 19:15; Luk. 3:16; 10:2; 23:41; Matth. 3:11; 9:37; 13:32; 20:23; Mark. 14:21; Joh. 10:41; 16:22; 19:32-33.

⁵⁹ Luk. 3:16; 10:2; 23:41; Hand. 1:5; 11:16; En ook in de directe context gebruikt Lukas een correlatieve constructie, namelijk in Hand. 19:15. En ook in dit vers staat het woordje $\mu\epsilon\nu$ onder tekstkritische discussie, maar hier is het overduidelijk dat er een onderlinge afhankelijkheid is.

2.2 De lezing van de variant in 19:5

2.2.1 Beschrijving van de variantlezing en de lijst van getuigen op basis van het kritisch apparaat van de 27e editie van Nestle Aland, de NTG²⁷.

Het kritisch apparaat biedt één variantlezing waarbij het gaat om een aanvulling op de woorden:

“εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ.” Het betreft een ‘negatief apparaat’, want er wordt maar één lezing gegeven die een uitbreiding kent van de tekst in de NTG²⁷. Er wordt dus alleen een lezing gegeven met ‘contra tekst.’

Beschrijving van de lezing:

“Χριστοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν”, vertaling: “Christus tot vergeving van zonden”.

Met deze woorden geplaatst in de tekst ziet de lezing er als volgt uit: “ἀκούσαντες δὲ ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, [...]”

De vertaling luidt dan: “En nadat zij *dat* gehoord hadden werden zij gedoopt in de Naam van de Heere Jezus Christus tot vergeving van zonden, [...]”⁶⁰

Beschrijving tekstgetuigen⁶¹:

P^{38vid} Papyri **38** is een oud fragment uit Handelingen der Apostelen (Hand. 18:27-19:6; 12-16) en wordt gedateerd in ca. 300 n. Chr. Het is een zogenaamde ‘free tekst’ d.w.z. “a text dealing with the original text in a relatively free manner with no suggestion of a program of standarization.”⁶²

Sommige hebben deze “vrije” tekst geïnterpreteerd als typisch voor de vroege periode, in dat geval zou deze tekst dus terug kunnen gaan op hele vroege manuscripten. Verder is Papyri **38** gerelateerd aan majuskel **D** en wordt in cat. IV geplaatst. De notatie ^{vid} laat een hoge graad van waarschijnlijkheid zien, maar de lezing kan niet met absolute zekerheid worden vastgesteld.

D Voor de beschrijving van Majuskel **D**: zie bij de ‘Beschrijving van lezing 1’ in 19:4 (p9).

614 Minuskel **614** wordt gedateerd in de 13^e eeuw en wordt vanwege zijn bijzondere tekstuele karakter in cat. III geplaatst.

pc pauci: Enkele (weinige) Griekse teksten die tot de Meerderheidstekst (*M*) behoren, maar die hier afwijken van *M* en niet behoren tot de expliciet genoemde afwijkende manuscripten uit *M*.⁶³

sy^{h}** Hier wordt een Syrische vertaling aangedragen: de Harkleaanse editie. Voor de beschrijving van deze vertaling: zie de ‘Beschrijving van lezing 2’ in 19:4 (p10). De dubbele asterisk ** geeft aan dat deze lezing door de Harkleaanse vertaler gemarkeerd was met een asterisk waarvan de functie niet geheel zeker is. Volgens Aland is het aannemelijk dat het gebruikt werd om aan te geven dat er toevoegingen zouden zijn gedaan aan dit exemplaar, vanuit andere manuscripten.

⁶⁰ In de vertaling is rekening gehouden met de interpunctie van de NTG²⁷.

⁶¹ Aland & Aland, p98; 133; 197-199; 250-251. NTG²⁷, p55.

⁶² Aland & Aland, p59-64.

⁶³ NTG²⁷, p56.

2.2.2 Externe Tekstkritiek: Evaluatie van de waarde van de getuigen voor de variantlezing.

Als eerste dient te worden opgemerkt dat het gaat om een ‘negatief apparaat’: er worden alleen maar tekstgetuigen gegeven die een contra lezing kennen. Dat impliceert dat de getuigen die hier niet worden genoemd,⁶⁴ de lezing kennen zoals die staat afgedrukt in de NTG²⁷.

Er zijn slechts vier getuigen plus enkele manuscripten – die tot de Meerderheidstekst (*M*) behoren, maar hier afwijken van *M* – die deze variantlezing ondersteunen. Van deze tekstgetuigen wordt minuskel **614** redelijk hoog gewaardeerd (cat. III) en heeft de genoemde Syrische vertaling een hoge waarde, maar vanwege de asterisk is er een vermoeden dat er toevoegingen zijn gedaan vanuit andere manuscripten. Verder heeft Papyri **38** een hoge leeftijd, maar de lezing kan niet met zekerheid worden vastgesteld. Papyri **38** en Minuskel **614** worden allebei gerelateerd aan Majuskel **D**, die op zijn beurt niet bijzonder hoog wordt gewaardeerd (Cat. IV). Mijns inziens is het wel een vreemde redernatie van Aland om te stellen dat Majuskel **D** alléén een onvervalste betekenis zou hebben wanneer het met de eerdere traditie overeenkomt.⁶⁵ De oudere is namelijk niet per definitie de betere,⁶⁶ en daarnaast is er niets bekend wanneer en hoe het Griekse exemplaar van Majuskel **D** is ontstaan, maar papiri **P³⁸**, **P⁴⁸** en **P⁶⁹** plus majuskel **0171** uit de 3^e/4^e eeuw laten wel eerdere of gerelateerde vormen zien.⁶⁷

Als we vervolgens letten op de ‘Consistently and Frequently Cited Witnesses in Acts’, dan zijn er wel heel veel sterke (hoog gewaardeerde) tekstgetuigen die de lezing kennen van de NTG²⁷: Codex Sinaiticus (**Ⲙ**), Codex Alexandrinus (**A**), Codex Vaticanus (**B**), Minuskel **33** en Minuskel **1739** die allen het Alexandrijnse teksttype representeren, plus de overgrote meerderheid van de manuscripten: de zogeheten Meerderheidstekst (*M*) die overwegend bestaat uit het Byzantijnse teksttype.

Conclusie externe tekstkritiek van de variantlezing in Handelingen 19:5

Het mag duidelijk zijn dat de externe waarde van de tekstgetuigen voor deze lezing laag wordt gewaardeerd.

2.2.3 Interne Tekstkritiek: Evaluatie op basis van interne criteria.

Gelet op de directe context zou de lezing mijns inziens heel goed in de tekst passen. Metzger denkt daar anders over, hij schrijft kort en krachtig in zijn tekstkritisch commentaar dat deze toevoeging ongerijmd is “because these persons had previously received John’s baptism for the remission of sins”.⁶⁸ Maar het enige wat pas echt ongerijmd is, is dat Metzger zijn argument fundeert op de onjuiste vooronderstelling dat de discipelen hier door Paulus – in de Naam van Jezus – zouden zijn herdoopt.

⁶⁴ NTG²⁷, p59.

⁶⁵ Zie ‘Beschrijving lezing 1’ in 19:4, p9.

⁶⁶ Zie o.a. de argumenten van Van Bruggen en Robinson bij de externe tekstkritiek van Hand. 19:4, p11-12.

⁶⁷ Aland & Aland, p109.

⁶⁸ Metzger, p469. (Vgl. Barret, p897).

Dat deze toevoeging helemaal niet ongerijmd is horen we uit de mond van Petrus: “Bekeert u, en een iegelijk van u worde gedoopt in den Naam van Jezus Christus, tot vergeving der zonden; en gij zult de gave des Heiligen Geestes ontvangen.”⁶⁹

Lukas heeft deze woorden dus vaker gebruikt in combinatie met het dopen in de Naam van Jezus Christus. Het is niet geheel ondenkbaar dat de variantlezing is ontstaan door middel van harmonisatie met Hand. 2:38. Echter, in Hand. 2:38 wordt ook nog een lidwoord τῶν gevonden die in onze lezing wordt gemist, weliswaar is het een lidwoord dat onder tekstkritische discussie staat.

Tenslotte lezen we dat Lukas deze woorden ook gebruikt in combinatie met de doop van Johannes: En hij (Johannes) “kwam in al het omliggende land der Jordaan, predikende den doop der bekering tot vergeving der zonden.”⁷⁰

Conclusie interne tekstkritiek van de variantlezing in Handelingen 19:5

Deze lezing past heel goed in de tekst, Paulus gebruikt deze woorden vaker, en ook in dezelfde context. Hierdoor wordt de doop van Johannes met de doop in de Naam van Jezus expliciet op één lijn gesteld: Luk. 3:3 en Hand. 2:38 komen op deze manier samen in dit vers.

Maar omdat het ook de langere lezing is, zou het kunnen gaan om een uitbreiding van latere datum. Het is op deze plaats namelijk minder makkelijk uit te leggen hoe de kortere lezing is ontstaan uit de langere, dan andersom.

2.2.4 Oordeel waarin met externe en interne criteria rekening wordt gehouden.

Met name op basis van de externe kritiek, en – in mindere mate – op basis van de interne kritiek is het aannemelijk dat deze variantlezing een latere toevoeging is geweest. En in dit geval de lezing die staat afgedrukt in de NTG²⁷, te bestempelen als de meest authentieke.

⁶⁹ Hand. 2:38 (SV).

⁷⁰ Luk. 3:3 (SV).

3. Afbakening tekstgedeelte: 18:24 - 19:9

Voorafgaand aan ons tekstgedeelte wordt vermeld dat Paulus verschillende plaatsen⁷¹ is doorgereisd. In v23 wordt de derde zendingsreis van Paulus zonder veel ophef ingeleid, de schrijvers van de SBNT merken op: “Hoe lang het verblijf van de apostel in Antiochië is geweest, valt uit de vage formulering *chronon tina* (enige tijd) niet op te maken [...] Na deze periode gaat hij opnieuw op reis.”⁷² Om de omvang van onze tekst vast te stellen moeten we allereerst letten op de personen die worden genoemd en op de plaats- en tijdsaanduidingen, want “veranderingen op dat vlak kunnen duiden op het begin van een nieuwe tekstuele eenheid.”⁷³ Als we hier op letten dan is te zien dat er in v24 alweer een nieuw gedeelte begint: De tekst opent met de introductie van een Jood, Apollos, die aankwam in Efeze. Paulus die het land van Galatië en Frygië doorreisde wordt niet meer genoemd. Dit betekent dat de voorgaande perikoop is afgerond en dus alleen maar bestaat uit v23.

Vervolgens is er in v27 een verandering van plaats te zien: Apollos wilde weer verder reizen en wel naar Achaia, dat is de hoofdstad van Korinthe. Vers 24-26 zouden samen een afgerond geheel kunnen vormen, maar de genoemde verandering van plaats lijkt me geen harde scheiding, omdat Apollos in v27 en v28 niet met name wordt genoemd. Er wordt gesproken over ‘hij’ en dat betekent dat deze twee verzen duidelijk bij de voorgaande drie verzen horen.

Dan komen we bij het eerste vers van hoofdstuk 19 en daar is het duidelijk dat er een nieuw gedeelte begint: “En het geschiedde [...]”.⁷⁴ Ook wordt Paulus weer genoemd: Nadat Paulus de hoger gelegen delen van het land was doorgereisd, oftewel nadat hij het land Galatië en Frygië was doorgereisd, kwam hij aan in Efeze. Het lijkt er op dat hier de reisbeschrijving van Paulus – die was gestopt in v23 – hier weer wordt vervolgd. Verder worden er een aantal discipelen geïntroduceerd die Paulus aantrof in Efeze, en waarmee hij in gesprek gaat.

Vervolgens is er in v8 opnieuw een verandering van plaats en tijd: Paulus ging de synagoge binnen, sprak daar vrijmoedig gedurende drie maanden. Deze scheiding is te vergelijken met de scheiding die we hebben opgemerkt in v27. Paulus wordt niet met name genoemd in v8 en v9. Ook wordt er gesproken over de discipelen, ditmaal met lidwoord. Daarom lijkt me dat het om dezelfde discipelen moet gaan die in v1 zijn genoemd, waarvan in v7 wordt gezegd dat het ongeveer twaalf mannen waren. Vers 8 en 9 horen dus bij de voorgaande verzen (v1-7).

Tenslotte is in v10 wel een harde scheiding te zien, er is verandering van tijd en verandering van personen: De discipelen worden niet meer genoemd; er wordt meer in het algemeen gesproken over “allen die in Azië woonden [...] beide Joden en Grieken.”⁷⁵ Ook wordt Paulus in v11 weer met de naam genoemd.

⁷¹ Efeze (v19); Cesaréa en Jeruzalem en Antiochië (v22).

⁷² Bette, Van de Brink e.a., p571.

⁷³ W. Weren, *Vensters op Jezus*, Zoetermeer: Uitgeverij Meinema, 1998, p19.

⁷⁴ Dit wordt ook wel een hebraïsme genoemd: in het Oude Testament wordt אָנֹכִי zeer veel gebruikt om een nieuw tekstgedeelte te beginnen (vgl. Gen.6:1; Ex.2:11; Num.10:11; etc.).

⁷⁵ Hand. 19:10 (SV).

Conclusie afbakening

Het is duidelijk dat er in v24 van hoofdstuk 18 een nieuw tekstgedeelte begint dat doorloopt tot en met v28. Als we niet verder zouden kijken, kan dit tekstgedeelte worden gezien als een coherent en afgerond geheel wat op zichzelf zou kunnen staan. Dit zou ook kunnen gelden voor v1-9 van hoofdstuk 19. Maar de vermelding in v1, dat tijdens het verblijf van Apollos in Korinthe, Paulus in Efeze aankwam, laat een nauw verband zien tussen de voorafgaande perikoop over Apollos en het tekstgedeelte dat hier begint. Vers 1 koppelt deze twee perikopen als het ware aan elkaar: Er is namelijk een eenheid van tijd en een samenvoeging van personen.

Zo merkt R. Pesh op dat Lukas zich zou hebben bediend van een redactionele noot, om Apollos te koppelen met de discipelen die Paulus aantrof in Efeze: “Er brachte ihn mit der redaktionellen Notiz 25fin in Verbindung zu den Johannesjüngern, die Paulus in Ephesus antraf und bekehrte [...]”⁷⁶

Tenslotte mag het duidelijk zijn dat vers 1-9 van hoofdstuk 19 bij een groter geheel behoort: Het is een vervolg van de beschrijving van de zendingsreis van Paulus, die in 18:23 begon.

⁷⁶ R. Pesh, *Die Apostelgeschichte Apg 13-28, Evangelisch Katholischer Kommentar zum Neuen Testament [EKK]*, Köln: Benziger Verlag, 1986, p160.

4. Structuuranalyse: 19:1-7

1 En het geschiedde, toen Apollos in Korinthe was, dat Paulus, nadat hij de hoger gelegen delen van het land was doorgereisd, in Efeze aankwam en enige discipelen vond,	Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν Ἀπολλῶ εἶναι ἐν Κορίνθῳ Παῦλον διελθόντα τὰ ἀνωτερικὰ μέρη [κατ]ελθεῖν εἰς Ἔφεσον καὶ εὐρεῖν τινὰς μαθητὰς εἶπέν τε πρὸς αὐτούς· εἰ πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες; οἱ δὲ πρὸς αὐτόν· ἀλλ' οὐδ' εἰ πνεῦμα ἅγιον ἔστιν ἠκούσαμεν. εἶπέν τε· εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε; οἱ δὲ εἶπαν· εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα. εἶπεν δὲ Παῦλος·
2 en hij zei tot hen: “Hebt u de Heilige Geest ontvangen nadat u geloofd hebt?”	
En zij <i>zeiden</i> tegen hem: “Integendeel, wij hebben zelfs niet gehoord dat er een Heilige Geest is.”	
3 En hij zei: “Waarin bent u dan gedoopt?”	
En zij zeiden: “In de doop van Johannes.”	
4 Daarop zei Paulus: “ Johannes heeft wel gedoopt een doop van bekering, terwijl hij tot het volk zei dat zij moesten geloven in Degene Die na hem kwam, dat is in Jezus,	Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν βάπτισμα μετανοίας τῷ λαῷ λέγων εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτόν ἵνα πιστεύσωσιν, τοῦτ' ἔστιν εἰς τὸν Ἰησοῦν,
5 maar nadat zij <i>dat dus</i> gehoord hadden werden zij gedoopt in de Naam van de Heere Jezus.”	ἀκούσαντες δὲ ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ,
6 En nadat Paulus hen de handen opgelegd had, kwam de Heilige Geest op hen; en zij spraken met <i>vreemde</i> talen en profeteerden.	καὶ ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Παύλου [τὰς] χεῖρας ἦλθε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτούς, ἐλάλουν τε γλώσσαις καὶ ἐπροφήτευον.
7 En het totaal van de mannen was ongeveer twaalf.	ἦσαν δὲ οἱ πάντες ἄνδρες ὡσεὶ δώδεκα.

De bovenstaande structuuranalyse is een analyse op het syntactisch niveau en is tot stand gekomen door te letten op de zinsopbouw van de tekst: Opeenvolging van hoofdzinnen en bijzinnen.⁷⁷

⁷⁷ M.C.A. Korpel, *Handleiding Exegese Oude Testament*, versie 5.0, maart 2013.

We zullen ons focussen op v4 en v5. De constructie $\mu\epsilon\nu \dots \delta\epsilon$ beschouw ik correlatief en heb deze woorden **vetgedrukt en onderstreept**. Verder heb ik de hoofdzinnen **groen gearceerd** en de bijzinnen door middel van **blauwe doorzichtige blokken** afgeschermd. Als we vervolgens de hoofdzinnen laten oplichten dan ziet de directe rede van Paulus er als volgt uit: “Johannes heeft **wel** gedoopt een doop van bekering, **maar** zij werden gedoopt in de Naam van de Heere Jezus.”

Conclusie structuuranalyse

We zien dat dit niet de makkelijkste lezing is, want wie zijn ‘zij’ uit v5?

Uit de tussenliggende bijzinnen is op te maken dat het wel de mensen moeten zijn uit het volk, of uit de menigte, waartegen Johannes zei dat ze moesten geloven in Degene Die na hem kwam.

De betekenis van deze verzen kan als volgt omschreven worden: Paulus onderwijst hier de twaalf discipelen in Efeze en legt hen uit dat de mensen door Johannes werden gedoopt in de Naam van de Heere Jezus.

5. Concordantie onderzoek

Inleiding

Om de betekenis van woorden of woordcombinaties goed te kunnen verstaan wil ik allereerst naar de losse woorden zoeken in Handelingen der Apostelen en het Evangelie naar de beschrijving van Lukas, omdat uit de aanhef van beide boeken blijkt dat de auteur – dat is Lukas – dezelfde is.⁷⁸

Om daarna de vraag te stellen: Hoe zijn de woorden gebruikt? In welke context staan ze? Tenslotte zoeken we in de rest van het Nieuwe Testament naar deze woorden.

I. ἐπιστάμενος μόνον τὸ βάπτισμα Ἰωάννου – ‘kennende alleen de doop van Johannes’ (18:25).

I.a βάπτισμα – ‘doop’.⁷⁹

Het woord βάπτισμα ontbreekt volledig in de niet-christelijke ‘Griekse wereld’ en is volgens J. Versteeg “hèt woord in het Nieuwe Testament ter aanduiding van de doop [...] Alleen al in de keuze van dit woord laat het Nieuwe Testament het unieke van de doop uitkomen.”⁸⁰

Als we zoeken naar het woord βάπτισμα dan wordt het 4x gevonden in Lukas⁸¹ en 6x in Handelingen.⁸² Lukas heeft dit woord 9 van de 10x gebruikt om mededeling te doen over de doop van Johannes, waaronder ook de hele bediening van Johannes wordt bedoeld: Johannes verkondigde ‘een **doop** der bekering (tot vergeving der zonden)’.⁸³ We zien dat Jezus de overpriesters en de ouderlingen van het volk vraagt of de **doop** van Johannes uit de hemel was of uit de mensen.⁸⁴ Calvijn schrijft in zijn verklaring terecht dat de doop hier niet slechts voor een teken der afwassing wordt genomen, maar voor de hele dienst van Johannes: “Want Christus wil hun een antwoord ontlokken op de vraag, of Johannes een wezenlijk en wettig Profeet Gods geweest was, of een bedrieger.”⁸⁵

Eenmaal wordt βάπτισμα gebruikt als Jezus Zijn lijden voorzegt aan Zijn discipelen: “Maar Ik moet met een **doop** gedoopt worden; en hoe word Ik geperst, totdat het volbracht zij!”⁸⁶ Versteeg merkt hierbij op: “*Het verband waarin de uitdrukkingen staan doet zien, dat de notie van het vergaan of het te gronde gaan niet weg te denken is uit het woord ‘gedoopt worden’. Tegelijk is niet minder duidelijk, dat hier maar niet een willekeurig ondergedompeld worden of vergaan aan de orde is.*”⁸⁷

⁷⁸ Van Eck, p12; J. Munck, *The Acts of the Apostles, The Anchor Bible [AB]*, 5th printing, New York: Doubleday&Company, 1965, pXV-XVI; XXIX-XXXIII.

⁷⁹ Zie Bijlage 2: tabel 1.

⁸⁰ W. van 't Spijker, e.a., *Rondom de doopvont*, Kampen: De Groot Goudriaan, 1983, p12.

⁸¹ Luk. 3:3; 7:29; 12:50; 20:4.

⁸² Hand. 1:22; 10:37; 13:24; 18:25; 19:3,4.

⁸³ Luk. 3:3 // Mark. 1:4; Hand. 13:24; 19:4.

⁸⁴ Luk. 20:4 // Matth. 21:25 // Mark. 11:30.

⁸⁵ J. Calvijn, *De Evangelien van Mattheus, Markus en Lukas*, Verklaring van de Bijbel, 3^e deel, Kampen: De Groot-Goudriaan, 1979, p205.

⁸⁶ Luk. 12:50 (SV) // Mark. 10:38.

⁸⁷ Van 't Spijker, e.a., p11.

In de rest van het Nieuwe Testament komt **βάπτισμα** nog 10x voor, waarvan er een aantal parallel zijn aan de bovengenoemden.⁸⁸

Petrus legt in zijn algemene zendbrief uit dat de **doop** een **ἀντίτυπος** is – dat is een tegenbeeld of afspiegeling – van een vraag naar een goed geweten tot God, en dat kan alleen maar door de opstanding van Jezus Christus.⁸⁹ Deze gedachte is ook aanwezig in de zendbrieven van Paulus aan de Romeinen en aan de Kolossensen: “Wij zijn dan met Hem begraven door den doop in den dood [...]”⁹⁰

Tenslotte vinden we **βάπτισμα** in de zendbrief aan de gemeente van Efeze, waar Paulus schrijft dat er maar één **doop** is: “Eén lichaam is het en één Geest [...] Eén Heere, één geloof, één **doop**, één God en Vader van allen [...]”⁹¹

Samengevat kunnen we zeggen dat het zelfstandig naamwoord **βάπτισμα** in het Nieuwe Testament wordt gebruikt om de doop aan te duiden die bediend werd door Johannes, Petrus, en Paulus. Ook wordt hiermee het lijden en sterven van de Heere Jezus Christus aangeduid, wat terug te horen is in de uitleg van Petrus en Paulus: deze doop is een afspiegeling, niet van de aflegging van de vuiligheid van het lichaam, maar het is een vraag naar een goed geweten tot God; wij zijn dan met Christus begraven door de doop in de dood, “opdat gelijkerwijs Christus uit de doden opgewekt is tot heerlijkheid des Vaders, alzo ook wij in nieuwigheid des levens wandelen zouden.”⁹²

I.b **μόνον** – ‘alleen’.⁹³

μόνον wordt vaak gebruikt in het Nieuwe Testament, maar komt 1x voor in een heel duidelijk vergelijkbare context waar het gaat om een doop die hoogstwaarschijnlijk is bediend door Filippus: Want Hij (de Heilige Geest) was nog op “niemand van hen gevallen, maar zij waren **alleenlijk** gedoopt in de Naam des Heeren Jezus.”⁹⁴ Verder zijn er nog twee teksten die ik wil noemen:

- 1) In de eerste zendbrief van Paulus aan de Thessalonicensen: “Want ons Evangelie is onder u niet **alleen** in woorden geweest, maar ook in kracht, en in den Heiligen Geest [...]”⁹⁵
- 2) In de eerste algemene zendbrief van Johannes: “[...] Deze is het Die gekomen is door water en bloed, *namelijk* Jezus, de Christus; niet door het water **alleen**, maar door het water en het bloed.”⁹⁶

Is het mogelijk dat het water uit het laatstgenoemde vers verwijst naar de doop? En dat het bloed verwijst naar het offer, naar de bloedstorting van de Heere Jezus Christus op Golgotha? Zou het kunnen zijn dat Apollos wel wist de van de doop, van de oproep tot bekering en tot geloof in Jezus Christus, maar nog niet wist van de kruisdood en de opstanding van Christus? Of zou het kunnen zijn

⁸⁸ Zie Bijlage 2: tabel 1.

⁸⁹ 1 Petr. 3:21.

⁹⁰ Rom. 6:3-4 (SV) // Kol. 2:12.

⁹¹ Ef. 4:4-6 (SV).

⁹² Rom. 6:4 (SV).

⁹³ Zie Bijlage 2: tabel 2.

⁹⁴ Hand. 8:16 (SV).

⁹⁵ 1 Thess. 1:5 (SV).

⁹⁶ 1 Joh. 5:5-6 (SV).

dat Apollos wel kwam met woorden (want hij was welsprekend), maar dat hij nog niets wist van de Heilige Geest, net zoals ook de twaalf discipelen die Paulus aantrof in Hand. 19, dat ook niet wisten?

Wat we wel met zekerheid kunnen opmaken is dat de doop van Johannes op één lijn staat met de doop in de Naam van de Heere Jezus wat betreft het wel of niet ontvangen van de Heilige Geest.

Ι.ϰ τὸ βάπτισμα Ἰωάννου – ‘de doop van Johannes’.⁹⁷

‘De doop van Johannes’ wordt alleen gevonden in Matthéüs, Markus, Lukas en Handelingen.

In Hand. 1:22 gebruikt Lukas ‘**de doop van Johannes**’ om een markering aan te geven in de tijd.

F. Grosheide schrijft in zijn verklaring bij dit vers: “Of we bij den doop van Johannes denken aan het dopen door den voorloper in het algemeen of bepaald aan den doop van Jezus, doet niet ter zake.”⁹⁸

maar hij merkt wel op, dat de omgevende context met vermelding van de hemelvaart, iets meer wijst naar het laatste. Verder zagen we al bij I.a, dat met ‘**de doop van Johannes**’ de hele bediening van Johannes kan worden bedoeld.

En tenslotte zien we in Lukas 7 dat de tollenaars, die met ‘**de doop van Johannes**’ gedoopt waren, niet door Jezus worden herdoopt omdat de doop van Johannes ontoereikend zou zijn geweest. Maar in plaats daarvan geeft Jezus juist nader onderwijs en getuigenis over Johannes de Doper en zijn bediening; “en de tollenaars die door den doop van Johannes gedoopt waren, rechtvaardigden God. Maar de farizeeën en de wetgeleerden hebben den raad Gods tegen zichzelf verworpen, van hem niet gedoopt zijnde.”⁹⁹

II. βάπτισμα μετανοίας – ‘een doop van bekering’ (19:4).

II.a βάπτισμα – ‘doopt’, zie I.a (p36-37).

II.b. μετάνοια – ‘bekering’.

Het woord μετάνοια is 22x gebruikt in het Nieuwe Testament, waarvan 11x in Lukas en Handelingen. Er zijn 7 teksten die meer licht geven op ons tekstgedeelte.¹⁰⁰

In een aantal gevallen wordt hetzelfde gezegd als in onze tekst: In Matthéüs zegt Johannes zelf tot het volk: “Ik doop u wel met water tot **bekering**; maar Die na mij komt, is sterker dan ik [...]”¹⁰¹.

Verder lezen we dat Johannes ‘de doop van **bekering**’ predikte,¹⁰² deze prediking van Johannes wordt in andere teksten ook wel ‘de doop van **bekering** tot vergeving van zonden’¹⁰³ genoemd.

Tenslotte vinden we in Lukas dat Jezus vlak vóór Zijn hemelvaart tegen Zijn discipelen zegt dat in de Naam van Christus gepredikt moet worden “**bekering** en vergeving der zonden onder alle volken

⁹⁷ Zie Bijlage 2: tabel 1.

⁹⁸ F.W. Grosheide, *Handelingen der Apostelen, Korte verklaring der Heilige Schrift [KV]*, 1^e deel, 2^e druk, Kampen: J.H. Kok N.V., 1950, p19.

⁹⁹ Luk. 7:29-30 (SV).

¹⁰⁰ Zie Bijlage 2: tabel 3.

¹⁰¹ Matth. 3:11.

¹⁰² Hand. 13:24.

¹⁰³ Luk. 3:3 // Mark. 1:4.

[...]”¹⁰⁴. Deze prediking vinden we inderdaad terug in Handelingen door Petrus en de apostelen, zij verkondigden dat Christus verhoogd is om Israël ‘**bekering** en vergeving van zonden’ te geven.¹⁰⁵ En Paulus zegt tegenover de Joden en Grieken te hebben getuigd: “de **bekering** tot God en het geloof in de onzen Heere Jezus Christus.”¹⁰⁶

Uit bovenstaande kunnen we opmaken dat de hele bediening van Johannes, dat is dus zijn prediking en dopen, dezelfde inhoud en betekenis heeft als de prediking van Jezus Zelf¹⁰⁷, alsook de prediking die we vinden bij Petrus, Paulus en de andere apostelen na de kruisdood, opstanding en hemelvaart van de Heere Jezus Christus.

III. ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ – ‘gedoopt in de Naam van de Heere Jezus’ (19:5).

III.a εἰς τὸ ὄνομα (+ genitivus) – ‘in de naam van ...’¹⁰⁸

De woordcombinatie εἰς τὸ ὄνομα komt 11x voor in het Nieuwe Testament, waarvan slechts 2x in Handelingen¹⁰⁹ en helemaal niet in Lukas. Wat opvalt is dat het in Handelingen om de twee reeds bekende verzen gaat, waar gesproken wordt over het dopen **in de Naam** van de Heere Jezus.

In Matthéüs gebruikt Jezus deze woorden 2x, eenmaal zegt hij: “Want waar twee of drie vergaderd zijn **in Mijn Naam**, daar ben Ik in het midden van hen.”¹¹⁰ En na Zijn opstanding zegt Hij tegen Zijn discipelen: “Gaat dan heen, onderwijst al de volken, dezelve dopende **in den Naam** des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes [...]”¹¹¹

Bij de apostel Johannes is te zien dat het alle keren gaat om het geloof **in de Naam** van Jezus, de eniggeboren Zoon van God.¹¹² De Naam staat hier voor het Wezen, de hele Persoon: geloof in Jezus.

Tenslotte vinden we deze woorden ook in de eerste zendbrief van Paulus aan de Korinthiërs. Er waren broeders die zeiden: “Ik ben van Paulus, en ik van Apollos, en ik van Céfas, en ik van Christus.”¹¹³ Paulus vraagt hen of Paulus voor hen is gekruisigd? Of dat ze soms **in Paulus’ naam** zijn gedoopt? Niemand zou kunnen zeggen dat Paulus **in** zijn eigen **naam** heeft gedoopt. “Want Christus heeft mij niet gezonden om te dopen, maar om het Evangelie te verkondigen;”¹¹⁴

Christus heeft Paulus niet gezonden om te dopen, zou hij dan de discipelen hebben herdoopt? Omdat de doop van degene die wel gezonden was om te dopen, niet toereikend zou zijn geweest?

¹⁰⁴ Luk. 24:47 (SV).

¹⁰⁵ Hand. 5:31.

¹⁰⁶ Hand. 20:21 (SV).

¹⁰⁷ Ook in Matthéüs is te lezen we dat de inhoud van de prediking van Johannes dezelfde is als die van Jezus: “*Bekeert u, want het Koninkrijk der hemelen is nabijgekomen.*” (Matth. 3:2. vgl. 4:17 (SV)).

¹⁰⁸ Zie Bijlage 2: tabel 4.

¹⁰⁹ Hand. 8:16; 19:5.

¹¹⁰ Matth. 18:20 (SV).

¹¹¹ Matth. 28:19 (SV).

¹¹² Joh. 1:12; 2:23; 3:18; 1 Joh. 5:13.

¹¹³ 1 Kor. 1:12 (SV).

¹¹⁴ 1 Kor. 1:17 (SV).

6. Commentaar onderzoek

Verreweg de meeste commentaren die ik heb geraadpleegd zijn het er over eens dat de twaalf discipelen in Handelingen 19 door Paulus worden herdoopt.

Versteeg schrijft bijvoorbeeld: *“Onaanvaardbaar is de exegese – van b.v. Beza – die ook vers 5 als inhoud ziet van de woorden van Paulus die beginnen in vers 4 [...] dan is de doop waarvan vers 5 spreekt niet de christelijke doop maar, de doop van Johannes.”*¹¹⁵ Voor Versteeg is het onaanvaardbaar dat de doop die ze van Johannes ontvangen hadden, hen al verwees naar Jezus.¹¹⁶ Je hoeft helemaal niet ver te zoeken om te zien dat Versteeg er behoorlijk naast zit: in v4 legt Paulus nu net uit, dat Johannes tot het volk zei “dat zij moesten geloven in Degene Die na hem kwam, dat is in Jezus.”¹¹⁷ Maar Versteeg gaat door en trekt even later de conclusie: *“Dat na het ontvangen van de doop van Johannes de twaalf mannen in Efeze ook nog de doop in de naam van Jezus ontvingen, laat er geen twijfel over bestaan, dat we de doop van Johannes en de christelijke doop niet al te direct in één lijn hebben te zien.”*¹¹⁸ Dit is dus typisch een voorbeeld van cirkelredernatie.

Dan de schrijvers van de SBNT: Omdat de doop van Johannes, volgens hen, geen christelijke waterdoopt zou zijn ‘in de Naam van de Heere Jezus’, was de doop van Johannes nog ontoereikend.¹¹⁹ Dat dit een onjuiste vooronderstelling is, zien we in hoofdstuk ‘5. Concordantie onderzoek’.¹²⁰

Ook een wetenschappelijk onderzoek door F. Avemarie, spreekt over ‘Die Nachtaufe in Ephesus.’ Avemarie vermeldt in een voetnoot bij v5: *“Die von M. Barth, Taufe 166ff., vertretene (und von K. Barth, Kirchliche Dogmatik IV, 68, übernommene) Annahme [...]”*¹²¹ In de genoemde voetnoot legt hij uit waarom hij de aanname van Karl Barth overneemt, namelijk omdat de vraag van Paulus aan de discipelen in v3 anders overbodig zou zijn en dat dan ook het woord *μόνον* in 18:25 onverklaarbaar is. Als dat nu de doorslaggevende redenen zijn geweest voor de genoemde aanname, dan is het maar gefundeerd op een wankel geheel. Vragen kunnen gesteld worden om mensen iets te leren, denk aan de vraag die de Heere Jezus stelt aan de overpriesters en ouderlingen over de doop van Johannes.¹²² Verder liet het concordantie onderzoek zien dat het woordje *μόνον* ook voor komt in Hand. 8:16; de Heilige Geest was nog op niemand gevallen want zij waren alleen gedoopt in de Naam van de Heere Jezus.¹²³ Wat zegt Avemarie daarvan? Samengevat schrijft hij als volgt: Omdat Hand. 8:16 niet overeenstemt met de genoemde aanname – die hij overnam van Karl Barth – vermoedt hij dat

¹¹⁵ Van 't Spijker, e.a., p58.

¹¹⁶ Van 't Spijker, e.a., p58.

¹¹⁷ In Joh. 1:29-30 is ook te lezen dat Johannes de Doper getuigd van Jezus: *“Zie, het Lam Gods, Dat de zonde der wereld wegneemt. Deze is het van Welken ik gezegd heb: Na mij komt een Man, Die vóór mij geworden is, want Hij was eer dan ik.”* (SV).

¹¹⁸ Van 't Spijker, e.a., p59.

¹¹⁹ Bette, G. van den Brink e.a., p581.

¹²⁰ Hoofdstuk ‘5. Concordantie onderzoek’, p23-26.

¹²¹ F. Avemarie, *Die Taufferzählungen der Apostelgeschichte, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament*, 139, Tübingen: Mohr Siebeck, 2002, p68.

¹²² Luk. 20:4 // Matth. 21:25 // Mark. 11:30.

¹²³ Hoofdstuk ‘5. Concordantie onderzoek’, p24-25.

Hand. 8:16 een 'voor-Lukaanse' overlevering is geweest die eigenlijk niet met de eigen gedachtegang van Lukas overeenstemt: "Die Vermutung liegt nahe, daß Lukas hier einer Überlieferung folgte, die sich mit dem, was ihm als der urchristliche Regelfall vorschwebte, nicht deckte."¹²⁴

Hier ga ik verder maar niet op in, maar het laat wel zien waar je uiteindelijk terecht komt: men vermoedt van alles en neemt van alles aan om het kromme maar recht te kunnen spreken.

Een heel andere, zeg maar uitzonderlijke verklaring vinden we bij Calvijn. Hij kent in Hand. 19:4 ook variantlezing 2,¹²⁵ maar ziet *μὲν* net als de schrijvers van de SBNT zelfstandig, dus niet-correlatief. De directe rede van Paulus stopt bij hem dan ook in v4, dus degenen die gedoopt werden "nadat zij *dat* gehoord hadden" (v5), waren volgens hem de twaalf discipelen die Paulus aantrof in Efeze. Echter, Calvijn ontkent dat deze doop met water zou zijn herhaald, omdat "de woorden van Lucas niets anders willen zeggen, dan dat zij met den Heiligen Geest werden gedoopt."¹²⁶ Calvijn verwijst hierop naar Handelingen 1 en 11 waar Lukas laat zien, dat Christus de zichtbare zending van de Heilige Geest een doop noemde.¹²⁷ En insgelijks toen de Heilige Geest nederdaalde op Cornelius werd Petrus de woorden van de Heere in herinnering gebracht: "[...] gijlieden zult gedoopt worden met den Heiligen Geest."¹²⁸ Zo werden de twaalf discipelen, volgens Calvijn, zonder water gedoopt met de Heiligen Geest. Hij maakt dus een vergelijking met het 'vallen' van de Heilige Geest op Cornelius (en zijn vrienden) onder de prediking van het Woord door Petrus.¹²⁹ Er zouden inderdaad lijnen getrokken worden tussen ons tekstgedeelte en de perikoop over de hoofdman Cornelius en Petrus. Maar mijns inziens doet Calvijn hier geen recht aan de tekst, en waarom zou in v6 dan nog eens een keer hetzelfde gezegd worden? Calvijns antwoord op deze vraag luidt als volgt: "*Want dit is eene gewone en veel gebruikelijke spreekwijze in de Schrift, om eene zaak eerst kortelijk te noemen, en ze dan nader te verklaren. Dewijl het dus wegens de korthed niet duidelijk genoeg was, zoo drukt Lucas het nu beter uit en verklaart het meer breedvoerig, zeggende, dat de Geest hun werd medegedeeld door oplegging der handen.*"¹³⁰

Uiteindelijk lijkt me de verklaring van Calvijn op deze plek enigszins gezocht en ik stem in met M. Barth die hierover het volgende schrijft: "Diese Auslegung ist nicht überzeugend und mehr durch die beabsichtige Polemik gegen einen *locus classicus* der Wiedertäufer als durch den Text selbst diktiert. Die in Apg. 19,5 erwähnte Taufe ist eine Wassertaufe."¹³¹

¹²⁴ Avemarie, p220.

¹²⁵ Zie hoofdstuk '2. Tekstkritiek', p10.

¹²⁶ J. Calvijn, *Handelingen der Apostelen*, Verklaring van de Bijbel, 2^e deel, 3^e druk, Kampen: De Groot-Goudriaan, 1977, p282.

¹²⁷ Hand. 1:5.

¹²⁸ Hand. 11:16 (SV).

¹²⁹ Hand. 10:44.

¹³⁰ Calvijn, *Handelingen der Apostelen*, p282.

¹³¹ M. Barth, p168.

Tenslotte komen we aan bij een derde verklaring, dat is de verklaring die wordt gegeven door Theodorus Beza¹³², de vertalers van de Statenvertaling en Markus Barth.¹³³ Zij allen verklaren dat de directe rede van Paulus begint in v4 en eindigt aan het einde van v5.

De Statenvertalers verklaren in een kanttekening bij Handelingen 19:5 terecht, dat v5 ook de woorden zijn van Paulus, en geven daarbij aan dat dit blijkt uit de Griekse tekst. Voor de Statenvertalers was dit misschien overduidelijk en stond het niet eens ter discussie want ze gebruikten de Textus Receptus die variantlezing 2 kent.¹³⁴ Dat neemt niet weg dat ze evenwel ook nog andere handschriften ter beschikking hadden – weliswaar niet de grote hoeveelheid die er nu beschikbaar is – waarbij ze soms in een kanttekening een variantlezing weergaven.¹³⁵

Tenslotte wil ik Markus Barth ook noemen omdat hij in zijn boek *Die Taufe – ein Sakrament?* met betrekking tot ons tekstgedeelte een heldere uiteenzetting heeft gegeven.

Samengevat stelt hij dat:

- 1) Het Nieuwe Testament geen aanleiding geeft om te denken dat door de doop ‘in de Naam van de Heere Jezus’ de bijzondere gaven van de Heilige Geest wordt verkregen en verwijst daarbij naar Handelingen 8:16.
- 2) Het Nieuwe Testament geeft geen aanleiding te veronderstellen dat “die Johannestaufe als eine ganz oder halb jüdische oder gnostische Taufe zu bezeichnen, zu degradieren und zu brandmarken.”¹³⁶

Voor hem is het dan ook duidelijk dat v4 en v5 de woorden zijn van Paulus, en dat er in v5 dus sprake is van de doop door Johannes: “*Vers 5 kann aus grammatikalischen Gründen sehr wohl und muß aus sachlichen Gründen höchstwahrscheinlich nicht als Berichterstattung des Erzählers (Lukas), sondern als Schluß der Rede des Paulus betrachtet werden [...] die Hörer des Johannes seien (schon!) von Johannes dem Täufer auf den Namen des Herrn Jesus getauft worden.*”¹³⁷

Samen met Calvijn trekt Markus Barth de conclusie dat als de Johannesdoop maar iets verschillend zou zijn van de christelijke doop, zo zou de absurde gedachte volgen, dat de dominee vandaag de dag de Heilige Geest geeft, dat de Johannesdoop maar een dood en werkingloos teken zou zijn geweest, en dat wij niet met dezelfde doop als Christus gedoopt zijn geworden.¹³⁸

¹³² Theodorus Beza is de opvolger van Calvijn. Helaas heb ik zijn exegese over Handelingen 19 niet kunnen vinden, maar Versteeg vermeldt iets over de exegese van Beza. Zie hoofdstuk ‘**6. Commentaar onderzoek**’, p27.

¹³³ Markus Barth is theoloog, niet te verwarren met zijn vader Karl Barth. K. Barth, *Die Kirchliche Dogmatik, Das christliche leben*, Studienausgabe 30, IV, Zürich: Theologischer Verlag, 1991, pX.

¹³⁴ Zie hoofdstuk ‘**2. Tekstkritiek**’, p10.

¹³⁵ Filemon 7. SV, *Statenvertaling met bijgevoegde verklaringen [...] naar de uitgave van 1657*, Leerdam: GBS.

¹³⁶ M. Barth, p167.

¹³⁷ M. Barth, p169.

¹³⁸ M. Barth, p170. (vgl. Calvijn, *Handelingen der Apostelen*, p281-283).

7. Theologische evaluatie en conclusie

Er zijn twee hoofdoorzaken aan te wijzen waarom de ‘hoofdstroom’ er van uitgaat dat de twaalf discipelen in Efeze door Paulus zouden zijn herdoopt:

- 1) De meeste moderne Bijbelvertalingen en Bijbelcommentaren zijn gebaseerd op de tekstkritische uitgave van Nestle Aland. Nestle Aland heeft een komma staan aan het einde van v5, en laat daarnaast een grote voorkeur zien voor het Alexandrijnse teksttype, terwijl teksten van het Byzantijnse teksttype, op een bepaald moment, in het verleden zijn geschrapt en zo buiten het gezichtsveld zijn geplaatst.
- 2) De interpretatie van deze ‘hoofdstroom’ berust op een onjuiste vooronderstelling aangaande ‘de doop van Johannes.’ De doop van Johannes wordt niet goed begrepen, of men wilt het niet goed begrijpen, om zo ruimte te geven voor de praktijk van de herdoop.

We zagen dat de perikoop over Apollos nauw samenhangt met de perikoop over Paulus en de twaalf discipelen. Dat de directe rede van Paulus bestaat uit het geheel van v4 en v5 is van beslissend belang voor de uitleg van onze tekst. Verder is het cruciaal dat de betekenis van ‘de doop van Johannes’ goed wordt begrepen. En dan kunnen we uiteindelijk niet anders concluderen, dan dat het ondenkbaar is, dat er sprake zou kunnen zijn, dat Paulus de twaalf discipelen in Efeze opnieuw zou hebben gedoopt.

Apollos wist al heel veel, maar er werd wat gemist. Wat er werd gemist wordt niet expliciet in de tekst genoemd: hij kende alleen ‘de doop van Johannes.’ Dat zou kunnen betekenen dat Apollos alleen nog maar wist van de dienst van Johannes. Hij wist waarschijnlijk wel van de doop, de oproep tot bekering en de oproep tot het geloof in Jezus Christus, maar misschien wist hij nog niet van de kruisdood en de opstanding van de Heere Jezus Christus, en misschien was hij nog niet op de hoogte van de uitstorting van de Heilige Geest. Daarom is er onderwijs nodig; en die krijgt hij, want “nadat Priscilla en Aquila hem gehoord hadden, namen zij hem bij zich en zetten hem nauwkeuriger de weg van God uiteen.”

Op dezelfde wijze missen de twaalf discipelen in Efeze kennis. Hier wordt wel expliciet genoemd wat er wordt gemist, namelijk de kennis van de Heilige Geest en zo ook de buitengewone gaven van de Heilige Geest. Als Paulus hoort dat ze geen kennis hebben van de Heilige Geest bevraagt hij hen: “Waarom bent u dan gedoopt?” We zagen de mogelijkheid dat deze vraag veronderstelt: “In wiens naam [...]?”, maar het kan ook zijn: “Waarmee [...]?” Als antwoord geven de discipelen in ieder geval: “In de doop van Johannes.” En dan grijpt Paulus dat antwoord aan om de discipelen nader te onderwijzen, en hij legt hen uit dat de mensen door Johannes werden gedoopt in de Naam van de Heere Jezus. Tijdens of na dit onderwijs heeft Paulus hen de handen opgelegd, waarna de Heilige Geest op hen kwam; en zij spraken met *vreemde* talen en profeteerden.

Vraag: Worden de discipelen hier door Paulus herdoopt en is Paulus daarom de voorloper van de ‘herdoper’?

Antwoord: Nee, voor die gedachte is geen ruimte in Gods Woord.

Bibliografie

Bijbeluitgaven

- HSV, *Herziene Statenvertaling*, 1^e druk, Heerenveen: Jongbloed, 2010.
- LXX, Septuaginta, Duo volumina in uno, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1979.
- NTG²⁷, Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece*, 27^e herziene druk, Stuttgart, 2004.
- SV, *Statenvertaling met bijgevoegde verklaringen [...] naar de uitgave van 1657*, Leerdam: Gereformeerde Bijbel Stichting (GBS).
- C. Tischendorf, *Novum Testamentum Graece, editio octava critica maior*, Volumen II, Giesecke & Devrient, 1872.
- TR, *Ἡ ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ, The New Testament, The Greek tekst underlying the English Authorised Version of 1611*, London: Trinitarian Bible Society (TBS).

Commentaren

- C.K. Barret, *Acts 15-28, International Critical Commentary [ICC]*, London: T&T Clark LTD, 2006.
- J.C. Bette, G. van den Brink e.a., *De Handelingen der Apostelen, Studiebijbel [SBNT]*, deel 6, Soest: In de Ruimte, 1990.
- J. Calvijn, *De Evangelien van Mattheus, Markus en Lukas, Verklaring van de Bijbel*, 3^e deel, Kampen: De Groot-Goudriaan, 1979.
- J. Calvijn, *Handelingen der Apostelen, Verklaring van de Bijbel*, 2e deel, 3e druk, Kampen: De Groot-Goudriaan, 1977.
- J. van Eck, *Handelingen. De wereld in het geding, Commentaar op het Nieuwe Testament [CNT]*, 4e druk, Kampen: Kok, 2011.
- F.W. Grosheide, *Handelingen der Apostelen, Korte verklaring der Heilige Schrift [KV]*, 1^e deel, 2^e druk, Kampen: J.H. Kok N.V., 1950.
- B.M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, corr. ed., London: United Bible Societies, 1975.
- J. Munck, *The Acts of the Apostles, The Anchor Bible [AB]*, 5th printing, New York: Doubleday&Company, 1965.
- R. Pervo, *Acts A Commentary, A Critical and Historical Commentary on the Bible [Hermeneia]*, Minneapolis: Fortress Press, 2009
- R. Pesh, *Die Apostelgeschichte Apg 13-28, Evangelisch Katholischer Kommentar zum Neuen Testament [EKK]*, Köln: Benziger Verlag, 1986.

Diversen

- K. Aland & B. Aland, *THE TEXT of the NEW TESTAMENT*, 2^e druk, Grand Rapids Michigan: Eerdmans Publishing Co, 1995.
- F. Avemarie, *Die Taufferzählungen der Apostelgeschichte, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament*, 139, Tübingen: Mohr Siebeck, 2002.
- K. Barth, *Die Kirchliche Dogmatik, Das christliche leben*, Studienausgabe 30, IV, Zürich: Theologischer Verlag, 1991.
- M. Barth, *Die Taufe – ein Sakrament?, Ein exegetischer Beitrag zum Gespräch über die kirchliche Taufe*, Zurich: Evangelischer Verlag AG. Zollikon, 1951.
- D.A. Black, *Rethinking New Testament TEXTUAL CRITICISM*, Grand Rapids: Baker Academic, 2002.
- G. van de Brink, *Van Koine tot canon*, Zoetermeer: Boekencentrum, 1995.
- J. van Bruggen, *The ancient text of the New Testament*, Kampen, 1976.
- M.C.A. Korpel, *Handleiding Exegese Oude Testament*, versie 5.0, maart 2013.
- W. van 't Spijker, e.a., *Rondom de doopvont*, Kampen: De Groot Goudriaan, 1983.
- M. H. Watts, *De HEERE gaf Zijn WOORD, Een onderzoek naar de geschiedenis van de tekst van de Bijbel*, London: Trinitarian Bible Society, 2011.
- W. Weren, *Vensters op Jezus*, Zoetermeer: Uitgeverij Meinema, 1998.

Woordenboeken, grammatica en concordanties

- F.W. Danker, *A GREEK ENGLISH-LEXICON of the NEW TESTAMENT*, 3th edition, Chicago: The University of Chicago Press, 2004.
- P.M. Hensels, *Nieuwtestamentisch Grieks Een beknopte grammatica*, Bussum: Coutinho, 2008.
- T. Mekking en H. Oranje, *Mouseion cursus Grieks voor beginners*, Amsterdam: VU University Press, 2008.
- W.F. Moulton, *A CONCORDANCE to the GREEK TESTAMENT*, 5^e edition, Edinburgh 1989.
- J.A. Murre, *Lexicon Nieuwe Testament*, 2^e druk, Vught: SkanDalon, 2010.
- J. Nuchelmans e.a., *Kleinie Griekse grammatica*, 20^e druk, 6^e oplage, Uitgeverij Paul Brand, 1997.

Sites

<http://www.archive.org/stream/novumtestamentu02abbogoo#page/n1066/mode/2up> (2013-05-07)

<http://www.bibelwissenschaft.de/online-bibel/>

<http://www.biblija.net/>

http://books.google.nl/books?id=1AL4J6aSXmAC&pg=PR2&hl=nl&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false (2013-02-20)

<http://en.wikipedia.org/wiki/Anacoluthon> (2013-06-13)

Software

- Bibleworks 8.0

- GBS Digitaal 2.2 ©

Bijlage 2

I.a βάπτισμα – ‘doop’ / I.c τὸ βάπτισμα Ἰωάννου – ‘de doop van Johannes’

Vers	‘indompelen’/‘onderdompelen’	‘doen vergaan’/ ‘verderven’
Luk. 3:3// Mark. 1:4	(Johannes) predikte den doop der bekering tot vergeving der zonden	
Luk. 7:29	de tollenaars die met ‘de doop van Johannes’ gedoopt waren	
Luk. 12:50// Mark. 10:38		(Jezus zegt) Ik moet met een doop gedoopt worden; en hoe Ik wordt geperst, totdat het volbracht zij.
Luk. 20:4// Matth. 21:25// Mark. 11:30	Jezus’ vraag over ‘de doop van Johannes’	
Hand. 1:22	Beginnende van ‘de doop van Johannes’	
Hand. 10:37	den doop welken Johannes gepredikt heeft	
Hand. 13:24	Johannes predikt den doop der bekering	
Hand. 18:25	Apollos wist alleen van ‘de doop van Johannes’	
Hand. 19:3	Gedoopt in ‘de doop van Johannes’	
Hand. 19:4	Johannes heeft gedoopt een doop van bekering	
Matth. 3:7	farizeeën en sadduceeën komen tot de doop van Johannes	
Mark. 10:39		(Jezus zegt tot Zijn discipelen:) gij zult met de doop gedoopt worden waar mede Ik gedoopt wordt.
Rom. 6:4// Kol. 2:12	met Hem (Jezus Christus) begraven door de doop in den dood	
Ef. 4:5	Eén Heere, één geloof, één doop	
1 Petr. 3:21	Waarvan het tegenbeeld, de doop , ons nu ook behoudt, niet die een aflegging is van de vuiligheid des lichaams, maar die een vraag is ener goede consciëntie tot God, door de opstanding van Jezus Christus,	

TABEL 1

I.b μόνον – ‘alleen’.

Vers	Vergelijkbare context met Hand. 18:25 “kennende alleen de doop van Johannes”
Hand. 8:16	(Want Hij was nog op niemand van hen gevallen, maar zij waren alleenlijk gedoopt in den Naam des Heeren Jezus.)
1 Thess. 1:5	Want ons Evangelie is onder u niet alleen in woorden geweest, maar ook in kracht, en in den Heiligen Geest, en in veel verzekerdheid; gelijk gij weet hoedanigen wij onder u geweest zijn om uwentwil.
1 Joh. 5:5-6	Wie is het die de wereld overwint, dan die gelooft dat Jezus is de Zone Gods? Deze is het Die gekomen is door water en bloed, <i>namelijk</i> Jezus, de Christus; niet door het water alleen , maar door het water en het bloed. En de Geest is het Die getuigt dat de geest de waarheid is.

TABEL 2

II.a *μετάνοια* – ‘bekering’.

Vers	Relevante tekstverzen en context i.v.m. Hand.19:4 ‘Johannes heeft gedoopt een doop van bekering’
Luk. 3:3// Mark. 1:4	(Johannes) predikte den doop der bekering tot vergeving der zonden
Luk. 24:47	En in Zijn Naam gepredikt worden bekering en vergeving der zonden onder alle volken, beginnende van Jeruzalem.
Hand. 5:31	Dezen heeft God door Zijn rechter <i>hand</i> verhoogd <i>tot</i> een Vorst en Zaligmaker, om Israëel te geven bekering en vergeving der zonden.
Hand. 13:24	Als Johannes eerst al den volke Israëls voor Zijn aankomst gepredikt had den doop der bekering .
Hand. 20:21	Betruigende beide Joden en Grieken de bekering tot God en het geloof in onzen Heere Jezus Christus.
Matth. 3:11	(Johannes zegt) Ik doop u wel met water tot bekering ; maar Die na mij komt, is sterker dan ik, Wiens schoenen ik niet waardig ben <i>Hem na</i> te dragen; Die zal u met den Heiligen Geest en met vuur dopen;
TABEL 3	

III.a *εἰς τὸ ὄνομα* - ‘in de naam van ...’.

Vers	
Hand. 8:16	(Want Hij was nog op niemand van hen gevallen, maar zij waren alleenlijk gedoopt in den Naam des Heeren Jezus.)
Hand. 19:5	maar nadat zij <i>dat dus</i> gehoord hadden werden zij gedoopt in de Naam van de Heere Jezus
Matth. 18:20	Want waar twee of drie vergaderd zijn in Mijn Naam , daar ben Ik in het midden van hen.
Matth. 28:19	Gaat dan heen, onderwijst al de volken, dezelve dopende in den Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes; lerende hen onderhouden alles wat Ik u geboden heb.
Joh. 1:12	Maar zovelen Hem aangenomen hebben, dien heeft Hij macht gegeven kinderen Gods te worden, <i>namelijk</i> die in Zijn Naam geloven;
Joh. 2:23	En als Hij te Jeruzalem was op het pascha, in het feest, geloofden velen in Zijn Naam , ziende Zijn tekenen, die Hij deed.
Joh. 3:18	Die in Hem gelooft, wordt niet veroordeeld, maar die niet gelooft, is alrede veroordeeld, dewijl hij niet heeft geloofd in den Naam van den eniggeboren Zoon Gods.
1 Kor. 1:13	Is Christus gedeeld? Is Paulus voor u gekruist? Of zijt gij in Paulus' naam gedoopt?
1 Kor. 1:15	Opdat niet iemand zegge dat ik in mijn naam gedoopt heb.
Hebr. 6:10	Want God is niet onrechtvaardig, dat Hij uw werk zou vergeten en den arbeid der liefde, die gij aan Zijn Naam bewezen hebt, als die de heiligen gediend hebt en nog dient.
1 Joh. 5:13	Deze dingen heb ik u geschreven, die gelooft in den Naam van den Zoon Gods; opdat gij weet dat gij het eeuwige leven hebt, en opdat gij gelooft in den Naam des Zoons van God.
TABEL 4	